

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA VEFA SEMTİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR ÖZÇELİK

İSTANBUL, 2021

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA VEFA SEMTİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR ÖZÇELİK
(180121017)

Danışman
(Prof. Dr. Abdülkadir Özcan)
DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2021

26/04/2021

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı'nda 180121017 numaralı Uğur ÖZÇELİK'in hazırladığı "18. Yüzyılda Osmanlı Dönemi Vefa Semtinde Sosyo-Kültürel Hayat" konulu Tarih Yüksek Lisans tezi ile ilgili II. Tez Savunma Sınavı, 26/04/2021 Pazartesi günü saat 11:00 'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde:

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı .../.../20... tarihinde, saat ...:.... da yapılacaktır.

Tez Adı Değişikliği Yapılması Halinde: Tez adının "18. Yüzyıl İstanbul'unda Vefa Semti" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Tarih	İmza
(Danışman) Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN	26/04/2021	KABUL
Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN	26/04/2021	KABUL
Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ	26/04/2021	KABUL

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Uğur Özçelik

DÜZELTME METNİ

1. Bölüm başlıkları yeniden düzenlendi.
2. Metin içerisine arşiv belgeleri dahil edildi.
3. Kaynaklar geliştirildi.
4. Fotoğraflar eklendi.
5. Özet, Önsöz, İçindekiler, Giriş, Sonuç kısmı yeniden düzenlendi.

TEŐEKKÖR

Tez danıŐmanı olarak çalıŐmaya baŐladıŐım Nurdan Őafak hocamı rahmetle anarken, akabinde danıŐmanlıŐı kabul ederek tezin yazılmasında ve olgunlaŐmasında deŐerli katkılarını ve tecrübelerini esirgemeyen saygıdeŐer hocam Prof. Dr. AbdÖlkadir Özcana, yine bu sürece anlayıŐlarını ve desteklerini üzerimden eksik etmeyen sevgili eŐime ve çocuğuma teŐekkür ediyorum.

UĞur Özcelik

18. YÜZYIL İSTANBUL'UNDA VEFA SEMTİ

Uğur Özçelik

ÖZET

Bu çalışmada İstanbul'un en köklü semtlerinden olan Vefa semtinin XVIII. yüzyıldaki sosyo-kültürel hayatı incelendi. Şeyh Vefa Külliyesinden hareketle külliye merkezli bir anlayışın etrafında gelişen, cami-mescid, medrese, hazire, sebille, çeşme, mektep ve kütüphane gibi birçok dinî, kültürel, ilmî, mimarî yapı ve bu yapıların kullanım özellikleri değerlendirilerek toplum üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışıldı.

Çalışmamızda toplum yapısındaki değişimlerden yola çıkılarak XVIII. yüzyılda sıklıkla meydana gelen yangınların sosyal hayata etkileri, meslek gruplarının sosyal hayattaki yansımaları ve saraya yakınlığından hareketle seçkin zatların semtle olan ilişkileri değerlendirildi.

Temelde sosyo-kültürel açıdan konu başlıkları değerlendirilirken, semt kavramı üzerinden bir şehri anlamaya, bu yüzyıl içerisinde siyasi meselelerden bağımsız meydana gelen olaylar değerlendirilmeye çalışıldı.

XVIII. yüzyıl Osmanlı Arşiv kaynaklarında ulaştığımız belgeler ışığında Vefa Ahırının saraya yakınlığı ve lojistik fonksiyonu, sosyo-kültürel hayatı etkileyen meseleler dahilinde değerlendirildi. Aynı zamanda Vefa semtinde alan çalışmaları yapılarak çalışmanın içeriği zenginleştirildi.

Anahtar kelimeler; Vefa, Semt, Kültür, Şehir, Sosyal Hayat, İstanbul, Vefa Ahır.

ISTANBUL'S VEFA DİSTRİCT IN THE 18TH CENTURY

Uğur Özçelik

ABSTRACT

In this study, the socio-cultural life of the Vefa quarter – one of the most rooted districts of Istanbul - in the 18th century was examined. Based on the Sheikh Vefa an Islamic-ottoman social complex (Kulliye), many religious, cultural, scientific and architectural structures such as; mosque-masjid, madrasah, burial ground, tap-fountain, school and library developed around the central understanding of an Islamic-ottoman social complex (Kulliye) are discussed. Besides, the usage features of these structures are evaluated and their effects on society are analyzed.

In this work, regarding the changes in the social structure, the effects of the frequent fires on social life in the 18th century, the reflections of the occupational groups in social life and the relations of the elite with the district are evaluated based on their intimacy to the palace.

While appraising the topics in socio-cultural terms, to understand a city through the concept of a quarter, the events that took place independently from political issues in this century are also discussed.

In the light of the documents I reached in the 18th century Ottoman Archive sources, Vefa Barn's proximity to the palace and its logistic function is assessed within the issues influencing the socio-cultural life. At the same time, the content of the study is enriched by conducting field studies in the Vefa quarter.

Keywords: Vefa, District, Culture, City, Social Life, Istanbul, Vefa Barn.

ÖNSÖZ

Şehir tarihi okumalarımızla başladığımız tez çalışmamızı semt tarihine indirgeyerek, İstanbul gibi imparatorluklara başkentlik yapmış bir kentin köklü, yerleşik yapılar bütününden oluşan Vefa semti'nin XVIII. yüzyıl içerisindeki sosyo-kültürel hayatını konu edindik.

Vefa semti hakkında literatür araştırmalarımızda coğrafi, mimarî, tasavvufî konu başlıklı çalışmalara ağırlık verildiğini tespit ettik. Siyasi olaylardan bağımsız, toplumu ilgilendiren ve daha çok kültürel meseleleri barındıran tarihî bir fikir ile çalışmamızı hayata geçirmeye başladık. Literatürde alanla ilgili gördüğümüz boşluğa katkı sunmayı hedefleyerek yaptığımız alan çalışmalarımızda XVIII. yüzyılda mevcudiyetini devam ettiren (kilise-cami, sebil-çeşme, mescid, kütüphane, mektep, medrese gibi) birçok farklı formda tarihi yapıyı yerinde inceleme imkânı bulduk.

Bizans devrinden gelme kadim bir tarihi olan Vefa semtinin, XVIII. yüzyıldaki sosyo-kültürel durumunu inceleme maksadıyla mimariden yola çıkarak Şeyh Ebü'l Vefa'nın kimliği üzerinden külliye incelemeleri yaptık. Vefa semtinde iz bırakmış önemli şahsiyetler üzerinden tarihsel yapıları ve bu yapıların XVIII. yüzyılda bıraktığı etkileri ele aldık. Ayrıca arşiv belgelerinde XVIII. yüzyıl sosyo-kültürel hayatını direkt alakadar eden meseleleri, ulaşabildiğimiz arşiv belgeleri ışığında metin içerisinde değerlendirmeye çalıştık.

Ayrıca Vefa semtinin XVIII. yüzyıldaki sosyo-kültürel durumu ve gelişimi bağlamında afetleri, toplum üzerinde bıraktığı etkileri, toplum yapısındaki genel durumu, meslek gruplarını, mahalle kültürünü ve önemli şahsiyetler üzerinden bir semtin gelişim sürecini takip ederek çalışmamızı zenginleştirmeye çalıştık.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
BELGE ÖRNEKLERİ	xii
HARİTA LİSTESİ	xiii
FOTOĞRAF LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1.VEFA SEMTİ VE KÜLLİYESİNİN GENEL TARİHÇESİ	3
1.1. VEFA 'NIN COĞRAFÎ KONUMU	3
1.2. İSTANBUL VE VEFA'NIN DEMOGRAFİK YAPISI	4
1.3. BİZANS DÖNEMİNDE VEFA (SFERAKİ)	5
1.4. İSTANBUL'UN FETHİ SONRASI VEFA	6
1.4.1. Vefa'nın Oluşum Süreci	7
1.4.2. Vefa'nın Mahalleleri ve Gelişim Süreci	8
1.5. ŞEYH EBÜ'L-VEFA VE KÜLLİYESİ	10
1.5.1. Şeyh Vefa Camii	12
1.5.2. Halvethane	13
1.5.3. Vefa Hamamı	13
1.5.4. Vefa Çeşmesi	14
1.5.5. Vefa Türbesi	14

İKİNCİ BÖLÜM	16
2.XVIII. YÜZYIL VEFA SEMTİNDE KÜLTÜREL HAYAT	16
2.1. EVLİYA ÇELEBİ’NİN VEFA’YA DAİR GÖZLEMLERİ	16
2.2. MAHALLE YAPISI.....	17
2.3. VEFA AHIRI	20
2.4. HAZİRELERİN DURUMU	21
2.4.1. Şeyh Vefa Camii Haziresi	22
2.4.2. Molla Gürânî Camii Haziresi	22
2.4.3. Ekmekçizade Ahmed Paşa Haziresi	23
2.4.4. Cendrecizâde Muhiddin Çelebi Haziresi.....	23
2.4.5. Arpa Emini Mustafa Efendi Haziresi.....	23
2.4.6. Hızır Bey Haziresi	24
2.4.7. Rehabula Kadın Haziresi.....	24
2.4.8. Saru Bayezid Haziresi	25
2.5. ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER, CAMİ VE MESCİDLER	25
2.5.1. Molla Gürânî Camii (Kilise Camii)	25
2.5.2. Molla Hüsrev Mescidi	27
2.5.3. Kalenderhâne Camii	28
2.5.4. Kirazlı Mescid (Karcı Süleyman Mescidi).....	28
2.5.5. Saru Bayezid Camii.....	29
2.6. HAMAM, SEBİL VE ÇEŞMELER.....	29
2.6.1. Hamamlar	30
2.6.1.1. Vefa Hamamı.....	30
2.6.1.2. Büyük Kovacılar (Pertev Paşa) Hamamı	30
2.6.2. Sebiller	31
2.6.2.1. Rehabula Kadın Sebili	31
2.6.2.2. Hüsrev Kethüda Sebili	31

2.6.2.3. Recai Efendi Sebili	32
2.6.3. eşmeler	33
2.6.3.1. Molla Hüsrev eşmesi.....	33
2.6.3.2. Seyyit Hasan Paşa eşmesi	33
2.6.3.3. Cendrecizâde Şemseddin Efendi eşmesi.....	33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	35
3.XVIII. YÜZYIL VEFA SEMTİNDE SOSYAL HAYAT	35
3.1. TOPLUM YAPISI VE SOSYAL HAYAT	35
3.2. MESLEK GRUPLARI VE İMALATHANELER	37
3.3. ÂFETLER VE SEMTE ETKİLERİ.....	38
3.3.1. Yangınların Sosyal Hayata Etkileri.....	38
3.3.1.1. Tulumbacı Ocağı	43
3.3.2. Depremlerin Sosyal Hayata Etkileri.....	46
3.4. İLMÎ HAYAT	47
3.4.1. Harita ve Haritacılık	47
3.4.1. Kadılık Müessesesi ve Osmanlı Mahkemeleri	51
3.4.1.1. Kadı Hızır Bey (İstanbul'un İlk Kadısı)	52
3.4.2. Medreseler.....	53
3.4.2.1. Vefa Medresesi (Hânekâh)	54
3.4.2.2. Molla Gürânî Medresesi	55
3.4.2.3. Kirmasti Medresesi	55
3.4.2.4. Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi	56
3.4.2.5. Kalenderhâne Medresesi.....	57
3.4.3. Mektep.....	57
3.4.3.1. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi.....	57
3.4.4. Kütüphaneler	58
3.4.4.1. Şeyh Vefa Kütüphanesi	58
3.4.4.2. Şehid Ali Paşa Kütüphanesi	59

3.4.4.3. Atıf Efendi Kütüphanesi	60
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	65
EKLER	76

BELGE ÖRNEKLERİ

Sayfa

EK 1: BELGE I BOA, C.AS. 593/24958-1.....	77
EK 2: BELGE II BOA, AE. SMHD. 125/9116-1.....	78
EK 3: BELGE III AE. SMHD. 137/10186-1.....	79
EK 4: BELGE IV C.SM. 78/3908-1.....	80
EK 5: BELGE V C.SM. 118/5938-1.....	81
EK 6: BELGE VI AE. SOSM. 16/1067-1.....	82
EK 7: BELGE VII AE. SMST. 152/11979-1.....	83
EK 8: BELGE VIII C.SM. 177/8866-1.....	84
EK 9: BELGE IX C.M.L. 744/30327-3.....	85
EK 10: BELGE X C.SM. 20/1025-1.....	86
EK 11: BELGE XI BOA., TSMA.E. 804/103-1.....	87
EK 12: BELGE XII BOA., TSMA.E. 806/42-1.....	88
EK 13: BELGE XIII C.SM. 104/5230-1.....	89
EK 14: BELGE XIV C.BLD. 46/2291-1.....	90

HARİTA LİSTESİ

Sayfa

Harita 1. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'a girdikten sonra şehri 12 nahiyeğe ayırdığını gösteren harita.....	3
Harita 2. Thomas Lopez'in 1782 yılındaki yangını gösteren haritası.....	42
Harita 3. Andelfinger & Seutter, Haliç panoramalı İstanbul haritası.....	48
Harita 4. Lotter, Haliç panoramalı İstanbul haritası.....	49
Harita 5. Von Reben, Adım hesabıyla çizilmiş Boğaz haritası, 1764, bakır baskı...	50
Harita 6. F. Kauffer-J. B. Le Chevalier, İstanbul'un ilk bilimsel ölçekli haritası, çizim 1786, baskı yılı 1800	51

FOTOĞRAF LİSTESİ

Sayfa

Fotoğraf 1. XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde tulumbacı eri.....	44
Fotoğraf 2. XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde yangın söndürmeye giden tulumbacıların tasvirleri	45

KISALTMALAR

AE	Ali Emiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
C.AS.	Cevdet-Askeriye
C.BLD.	Cevdet-Belediye
C.M.L.	Cevdet-Maliye
C.SM.	Cevdet-Saray
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Dr.	Doktor
E.	Evrak
H.	Hicri
haz.	Yayına hazırlayan
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
İYV	İlim Yayma Vakfı
Prof.	Profesör
s.	sayfa/sayfalar
S.	Sayı
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
SMHD	Sultan Mahmud
SMST	Sultan Mustafa
SOSM	Sultan Osman

SSLM	Sultan Selim
trc.	Tercüme
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzerleri
vs.	Vesaire
Yay.	Yayın
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

İnsanların yaşadıkları toplumlarda devamlı veya geçici olarak ikamet etmelerine olanak sağlayan “Mahalle” kavramı ve bunun tamamlayıcısı olan “Semt” kavramını doğru anlamak bize bir topluluğu, şehri ve daha fazlasını, hatta bir kültürü, onun da ötesinde bir medeniyeti anlamamızı sağlayacaktır. Bizans devrinden başlamak üzere Latin işgaline, Osmanlı devletinin hâkimiyetinden günümüze gelene dek uzanan İstanbul’un, tarihsel süreçte birçok değişime uğramış semtinin bize ulaşan adı “Semt-i Vefa”.

Kilise-camilerin, hazirelerin, kütüphanelerin, medrese-mekteplerin, külliye, sebil-çeşme gibi birçok mimari yapının varlığını devam ettirdiği bir sosyal yaşam alanı olan bölgede seçkin kimselerin makamlarının da bulunması semte ayrıca önemli bir fonksiyon katmaktadır.

Klasik dönem Osmanlı sosyal hayatına göz attığımızda halk, içtimai hayatta sade bir yaşam tarzını benimsedikleri görülmektedir. Benimsedikleri bu yaşam tarzı imar ettikleri yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Mabet inşa edecekleri vakit kâgirden ihtişamlı ve kavis merkezli bir estetik anlayışla külliye inşaatlarını görmektediriz.

Külliye yapımının başında inşa edilecek alanın temeline su şebekeleri döşendiğini görmektediriz. Su şebekelerinin üzerine temel atılarak merkezde cami olacak şekilde inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. Etrafına usulüne uygun halkalar halinde genişletilerek medrese, hamam, kütüphane, imaret vb. yapılar eklendiği ve böylece elde edilen külliyenin aynı zamanda yeni bir sosyal yaşam merkezi olduğu görülmektedir. Planlı bir tarzda kendinden önce bina edilen en yakın külliye ile fiziki bir ilişki kurularak yol ve peyzaj çalışmaları neticesinde iki sosyal yaşam birbirine bağlandığı da ayrıca bilinmektedir.

Klasik dönem bu sosyal anlayış çerçevesinde şekillenirken aynı zamanda bölgenin kültürel zenginlik durumuna göre buldukları semte olumlu etki ettikleri de görülmektedir. XVIII. yüzyılda civar semtlere bakıldığında günlük hayatlarını daha sıradan yaşayan insanların ikamet ettiği görülürken, Vefa semtinde kalburüstü olarak tabir edebileceğimiz defterdar, müderris, şeyh, molla gibi zatların eserleri ile birlikte bulduklarını görmekteyiz.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı devlet anlayışında batıya karşı olan tutum değişikliği halkın yaşam tarzını da etkilemeye başladığı görülmektedir. Batı mimari kültürünün etkileri Osmanlı toplumunda yavaş yavaş kabul görmeye başlamakta ve toplumun her alanına yavaş yavaş yayıldığı gözlemlenmektedir.

XVIII. yüzyılda batı tarzı mimarî yapıların inşası ile birlikte Vefa Semtinde de bir külliye etrafında veya ona benzer bir merkezî yapıya bağlı kalmadan müstakil eserler bina edilmeye başlanmıştır. Bu müstakil yapıların ilk örnekleri yine Vefa Semti içerisinde sıbyan mektebi, kütüphane, sebil formunda yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

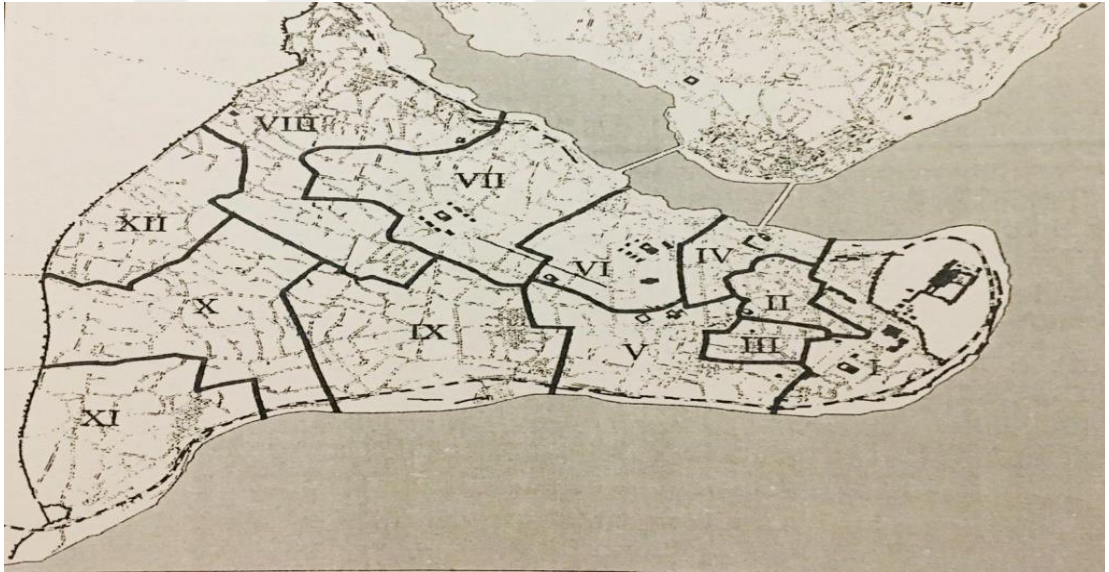
Semtin XVIII. yüzyılda ciddi afetlere maruz kalması, halkın ve esnafın sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda olumsuz etkilenmesine yol açtığı da ayrıca görülmektedir. Bugünden baktığımızda semtin, genel kimliğini sonraki yüzyıllara nazaran bu yüzyıl içerisinde daha etkili muhafaza ettiğini söylemek mümkün görünmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. VEFA SEMTİ VE KÜLLİYESİNİN GENEL TARİHÇESİ

1.1. VEFA'NIN COĞRAFÎ KONUMU

Bizans döneminden kalma şehrin görüntüleriyle alakalı kısmî bilgileri dikkate alacak olursak Karoly Kos, 1420 tarihli Boundelmonte'nin haritasında şehrin tarihçesinin yanında bazı yapılar hakkında da bilgiler olduğundan bahseder. Bu eserin de II. Theodosius zamanından kalma olduğunu ve 424 tarihli olduğunu aktarır. Buna göre şehrin eski Roma örnek alınarak inşa edildiğinden ve 14 idari bölgeye ayrıldığından söz eder.¹ Vefa Semtinin konumunu ise onuncu idari bölge olarak konumlandırabiliriz.²

Harita 1. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a girdikten sonra şehri 12 nahiyeye ayırdığını gösteren harita: Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, İstanbul, 1996. s.20.

¹ Karoly Kos, *İstanbul: şehir tarihi ve mimarisi*, (trc.) Naciye Güngörmüş, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1995. s. 23.

² Karoly Kos, a.g.e., s.25.

Fatih Sultan Mehmed'in ayırdığı nahiyelerde Vefa semtini altıncı bölge içerisinde konumlandırabiliyoruz.

Sultanahmet'ten Fatih semtine uzanan Divan Yolu'nun sırt kısmında konumlanan semt coğrafi açıdan da kıymetlidir. Bir tarafı Haliç'e uzanırken, diğer yandan Bozdoğan kemeri üzerinden Zeyrek'e uzanır. Bir sonraki yüzyılda kurulacak Süleymaniye semtine de komşu olacak olması yanında Bayezid'in kuracağı külliye ile birlikte Vefa Semt'i'nin konumu adeta muazzam bir çerçeve oluşturacaktır.

1.2. İSTANBUL VE VEFA'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

İstanbul şehrinin nüfusu hakkında XIX. yüzyıla gelinene dek kayıtlarda sıhhatli bilgilere rastlamak pek mümkün gözükmemektedir.³ Bununla birlikte şehrin nüfusunun tarih boyunca her dönemde artmaya devam ettiği ve fakat bazı önemli artışlarda yönetimlerin yoğun nüfus artışının önüne geçmek adına birtakım önlemler aldığı görülmektedir.⁴

XV. XVI. ve XVII. yüzyıllarda alınan nüfus verileri, Osmanlı devletinin fethedilen topraklarda belirli aralıklarla yaptırdığı tahrirlere dayanmaktadır. Özellikle XVII. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı devletinin yaşadığı iç bozulmaların etkisi ile birlikte tımar sisteminin bozulması ve sonucunda vergi toplama sisteminde değişikliklere gidilmesi XVII. ve XVIII. yüzyıl tapu tahrir defterlerinde de ciddi boşlukların oluşmasına sebebiyet verdiği görülmektedir.⁵ Bu durumda dönemle alakalı yüzyılın sonuna kadar sağlıklı nüfus verileri bulmakta zorluk yaşanmaktadır.

³ Yunus Koç, "Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. VIII, S. 16, 2010, s. 171.

⁴ Hatice Bayartan, "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus", S. 11, *Coğrafya Dergisi*, İstanbul, 2003, s. 16.

⁵ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500- 1927*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1996. s. 18.

Ancak XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde İstanbul'un 88.185 haneden oluştuğu tespit edilebilirken her hanede ortalama 5 kişi yaşadığı var sayılarak yaklaşık 441.000 civarı bir nüfusa sahip olduğu genel kanaat olarak düşünülmektedir.⁶

Vefa semti sınırları içerisinde Şeyh Vefa Camii Haziresi üzerinde yapılan araştırmalarda XV. XVI. XVII. yüzyıllarda % 3 oranında defin gerçekleşirken bu oranın XVIII. yüzyılda %33'e yükseldiğini görmekteyiz.⁷ Suriçi bölgesinde, özellikle saraya yakın bölgelerden olan Vefa semtinde nüfusun önemli bir bölümünün ikamet ettiğini veya civar semtlerde bulunsalar dahi Vefa'da medfun bulunmak istediklerini düşünmekteyiz.

1.3. BİZANS DÖNEMİNDE VEFA (SFERAKİ)

Orijinal adı "Sphorakios"⁸ olan ve bizim Sferaki diye telaffuz ettiğimiz bölge, Bizans Döneminde bu isimle kullanılan Vefa Semtidir.⁹ Sferaki, Konstantin döneminde beşinci asır ayanıdır. Vefa semtini kurmuş ve imar etmiştir.¹⁰

Bizans devrinde imparator saraylarının bulunduğu şehrin üçüncü tepesinde yer alması, etrafında geniş toplanma alanlarının bulunması ve soyluların ağırlıklı

⁶ Yunus Koç, a.g.e., s.195.

⁷ Mustafa Sürün, İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006, (Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim), s. 292.

⁸ A. Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri*, C.V, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2015. s. 256.

⁹ Fuat Özel, "Vefa'nın Mekansal Gelişim Süreci", İÜ SBE Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2003. (Danışman: Prof. Dr. Suna Doğaner) s. 6.

¹⁰ Mehmed Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asar-ı Bakiyesi*, İstanbul: Darülfünun Amire Matbaası, 1920. s.104.

olarak ikamet ettiği yerlerin yine bu bölgede olması ve ayrıca merkezî bir konuma sahip olması, bölgenin o dönemde de seçkin bir semt olduğuna işaret etmektedir.¹¹

Sferaki'nin Fetih'ten önceki durumuna göz attığımızda imar ve şehir planlaması hakkında Halil İnalçık, şehirde nüfusun bir kısmının şehri terk ettiğini kalanların da ordu tarafından esir alındığını ve şehrin önemli bir bölümünün boş bir halde kaldığını aktarmaktadır.¹² Daha çok harabe halinde kalmış birbirinden bağımsız belli başlı yapıların olduğu ve şehrin ekonomik olarak ciddi zorluklar yaşadığı görülmektedir.¹³ Vefa semti de imparator saraylarının yakınlarında Tauri ve Mese gibi meydanların civarında bulunuyor olması ve şehrin önemli bir parçası olması hasebiyle bu durumdan yeterince muzdarip olduğunu düşünüyoruz.

Bu olumsuz şartlar neticesinde şehrin son dönemlerinde ciddi bir nüfus azalması meydana gelmiş ve bu oluşan boşlukta Vefa semtini de içine alacak şekilde genişçe bir manastır bu bölgede inşa edilmiştir.¹⁴

1.4. İSTANBUL'UN FETHİ SONRASI VEFA

İstanbul'un 1453 tarihli kuşatması Sultan II. Mehmed tarafından başlatıldığı sırada şartlar Bizans Devleti açısından ilk etapta çok zor olmasa da kuşatmanın uzaması ve beklenen yardımların gelmemesi maddi ve manevi anlamda Bizans devleti ve Bizantion'da yaşayan halk için dayanılmaz bir hal oluşturmaya başlamıştı.¹⁵

¹¹ "Vefa" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994. s.372.

¹² Halil İnalçık, Fahri Unan, "Fâtilh Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2015, S.3, s. 215-226.

¹³ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015. s.212.

¹⁴ "Vefa" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s.372.

¹⁵ Robert Mantran, a.g.e., s. 206-207.

Fetih esnasında Ortaçağ'da zenginliği, ihtişamı, kilise ve sarayları ile meydanlarını tezyin edebilen, sanat eserleri ile meşhur olan Konstantinopolis'ten eser bulunmamaktaydı.¹⁶ Günlerce süren kuşatmalarda netice alınamaması şehrin fethi noktasında olumsuz düşüncelere sebebiyet vermişti. Ancak Bizans'ın beklediği yardımların ulaşmasına Fatih Sultan Mehmed'in engel olması, eş zamanlı olarak gemileri karadan yürütüp Haliç'e indirmesi ve son hamlesini yapması ile birlikte şehrin düşüşü Sferaki semtine de Vefa olma yolunu açmaktaydı.¹⁷

1.4.1. Vefa'nın Oluşum Süreci

II. Mehmed, ordunun şehre girmesi ile birlikte kontrolsüz yağma yapılmasına müdahale etmek adına üç gün olan yağma süresinin, çıkarılan bir ferman ile üç günün dolmasını beklemeden yasaklandığını ilan etmişti. Böylelikle zaten harabeye dönmüş olan şehrin görüntüsünü bir nebze olsun muhafaza etmeyi hedeflemekteydi. Fatih Sultan Mehmed'in şehre girmesi ve harabe bir görüntü ile karşılaşması fethin hemen akabinde şehrin yeniden imarını düşündürmekteydi.¹⁸ Fatih Sultan Mehmed'in başlıca işlerinden ilki Teodosios surlarının tamiri ikincisi ise şehrin iskânı oldu.¹⁹

Bu imarın gerçekleşeceği yerlerin başında kuşkusuz Fatih Sultan Mehmed'in külliyesini konumlandıracağı alan bulunmakla birlikte Sferaki diye bilinen bölge yani Vefa semti de başlıca bölgelerden bir tanesi durumundaydı.

¹⁶ Ahmet Nezh Galitekin, *İstanbul: Osmanlı Kaynaklarına Göre*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2003. s. 10.

¹⁷ Robert Mantran, a.g.e., s. 208.

¹⁸ Robert Mantran, a.g.e., s.213.

¹⁹ Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996. s.20.

Kaynakların bir kısmında fetihle birlikte Muslihuddin Mustafa Efendi'nin hemen İstanbul'a davet edildiği ve yerleştiği semtle ilişkili olarak da Şeyh Ebü'l Vefa olarak anılmaya başlandığı aktarılmaktadır. Ancak Abdülkadir Erdoğan ve Reşat Öngören'in kanaatleri ve öne sunduğu belgeler, Konya'da ikamet eden Muslihuddin Mustafa isimli tasavvuf şeyhi'nin bizzat Fatih Sultan Mehmed tarafından fetihten hemen sonra İstanbul'a davet edilmediğidir.

Muslihuddin Mustafa Efendi'yi esaretten kurtarıp ona bir hankâh yapan İbrahim Bey hayatta iken şeyhin Konya'dan ayrılmasını istememiş, 1464'te İbrahim Bey'in vefatı üzerine (tam olarak davet edilme meselesi ile alakalı da net bir bilgi olmamakla birlikte) bu tarihten sonra İstanbul'a geldiği düşünülmektedir.²⁰

Fetihten yaklaşık 10 yıl kadar sonra İstanbul'a ulaşan Şeyh Ebü'l Vefa, Fatih Sultan Mehmed tarafından bir cami ve çifte hamam ile taltif edilmiş, ayrıca caminin bulunduğu arazi kendisine temlik edilmiştir.²¹

1.4.2. Vefa'nın Mahalleleri ve Gelişim Süreci

Osmanlı şehir mimarisinin belli bir mantık çerçevesinde inşası ve estetik kaygılarla bezenmesi İstanbul şehrine farklı bir görüntü katmaktaydı. Merkezine camiyi alan yapılar, etrafına eklenerek devam eden medrese, imaret ve netice itibariyle tekâmülünü tamamlayan külliyeler bir sosyal alan oluşturmuş ve bunun etrafında istihdam edilen kişilerin de hayatîyetini devam ettireceği imaretler oluşmaktaydı.

Tüm bu teşekkül ile birlikte bir semt etrafında Mahalle-i Nefs-i Cami el-mezbur, Mahalle-i mescid-i Mevlana Hüsrev, Mahalle-i mescid-i Saru Bayezid,

²⁰ Reşat Öngören, “Şeyh Vefa'nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği”, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Senti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009. s.74-75.

²¹ Reşat Öngören, “Şeyh Vefa'nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği”, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.75-76.

Mahalle-i mescid-i Katip Şemsüddin, Mahalle-i mescid-i Merhum Hızır Beğ Çelebi, Mahalle-i mescid-i Hacı Hayrüddin, Mahalle-i mescid-i Sinan Beğ, Mahalle-i mescid-i Kara Mehmedü'l – Haracci, Mahalle-i mescid-i Kara Halil, Mahalle-i mescid-i Hacı Sinan, Mahalle-i mescid-i Hacı Teberük, Mahalle-i mescid-i Sekbanbaşı İbrahim Beğ²² mahalleleri ile birlikte bir kültürün, dinî ve tasavvufî hayatın devam ettiği bir sosyal yaşam merkezi olarak Vefa semti de kimliğini kazanmaya başlamıştı.

Fatih Sultan Mehmed şehre girdikten sonra Bizans saraylarının bölgede bulunmasından hareketle ilk olarak içerisinde Vefa semtinin de bulunduğu bölgeye yerleşmişti. Daha sonraları ise İstanbul'un dördüncü tepesinde kendi külliyesini inşa ettirecek ve bu bölge demirciler, saraçlar, börekçiler gibi esnafın bulunduğu ve yoğun bir yaşam alanı olmaya başlayacaktı.²³

Fatih Camii Külliyesinin inşası başlarken hemen yakınlarında bir diğer komşu semt olan Vefa'da da külliye inşası başlamıştı. Kılıç hakkı olarak fethedilen şehrin sembolik belli başlı kiliselerinin camiye çevrilmesi meselesinden hareketle Fatih Sultan Mehmed, evvela Ayasofya'yı²⁴ bunu izleyen zamanlarda ise asıl adı Theotokos Kiriottissa²⁵ kilisesi olan Kalenderhâne Camii'ni ve akabinde "Kilise Camii" olarak adlandırılacak Hagios Teodoros Kilisesini hocası Molla Gürânî'nin adını vererek Molla Gürânî Camii'ne dönüştürmüştür.²⁶

Ebü'l-Vefa nahiyesi kuruluşundan beri kalabalık ve seçkin bir grubun oluşturduğu bir bölge idi. Kurulan ilk Osmanlı semti olan Saraçhane bölgesinin

²² Halil İnalçık, *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019. s. 153-154.

²³ "Vefa" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, s.372.

²⁴ Semavi Eyice, (2001) "Kalenderhâne Camii" *DİA C. XXIV*, İstanbul, s. 251

²⁵ Murat Belge, *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003. s.135.

²⁶ f Coral, *Bizans'ta Kayıp Zaman: Başka Bir İstanbul'un Öyküleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1998. s.148.

kısmen sınırları içerisinde yer alması bakımından da ayrı bir öneme sahipti.²⁷ Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Hızır Bey gibi ulema ve zengin esnafların gayretleri ile şekillenmiş bir cami ve mescid birliği oluşmuştu.²⁸

1.5. ŞEYH EBÜ'L-VEFA VE KÜLLİYESİ

Konya'da ikamet eden ve günümüzde hem İstanbul hem Konya'da ziyaretgâhları²⁹ bulunan Şeyh Muslihuddin Mustafa Efendi, Konya'da doğmuş ve İstanbul'un fethine kadar burada ikamet etmiş ve hayatı boyunca birçok âlimle münasebette bulunmuştur. “Anlatıldığına göre, bir gün Şeyh Vefâzâde namazda sesli sesli Besmele çekiyordu. Oysa Hanefî mezhebini benimsiyordu. Molla Gürânî, İstanbul âlimlerini bir camide topladı. Kendisi ise İstanbul müftüsüydü. Vefâzâde'yi getirtmeyi ve mezhebine uygun olmayan bu davranışından alıkoymayı amaçlıyordu. Âlimler toplandılar. Hepsi birden Sinan Paşa'yı bekliyorlardı. Sinan Paşa gelince bu toplantının sebebini sordu. Molla Gürânî de toplanma nedenini açıkladı. Bunun üzerine Sinan Paşa, “Adam gelse, ben bu meselede ictihad ettim ve ictihadımı açıktan Besmele okumak üzere uyguladım, dese ne cevap vereceksiniz?” dedi. Gürânî, “O müctehid mi ki?” deyince Sinan Paşa, “Evet, o yedi batın üzere Kur'ân tefsiri bilir, altı sahih hadis kaynağını da ezbere bilir. Müctehidde bulunması gereken aslî şartları da bilir.” dedi. Gürânî buna şahit olup olmadığını sorunca “Evet” dedi. Bunun üzerine Gürânî, orada bulunanlara dönerek, “Kalkın, böyle bir

²⁷ Süleyman Faruk Göncüoğlu, (2010), “İstanbul'un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 0, S. 22, Ocak 2009, s.70.

²⁸ İlber Ortaylı, *Suriçi İstanbul-Fetihten Önce ve Fetihten Sonra*, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2017. s.206.

²⁹ Abdülkadir Erdoğan, *Şeyh Vefa: Fatih Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri: hayatı ve eserleri*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul, 1941. s.21.

şahidi olan adama itiraz etmek yakışık almaz.” dedi ve oradan ayrıldılar.”³⁰ Vefa, Vefazâde, İbnülvefa, İbn Vefa, Ebü'l-Vefa gibi lakaplarla anılmaktadır.³¹

Tahsili hakkında kaynaklarda bilgi yer almamakla beraber, astronomi, musiki gibi ilimlere ilgi duyduğu, zâhir ve bâtın ilimlerine de vakıf bir kimse olduğu bilinmektedir. Edirne’de muteber zatlardan olan Muslihuddin Halifeye’ye intisap eden Muslihuddin Mustafa Efendi, sonraları şeyhinin de tavsiyesi üzerine Zeyniyye tarikatı kurucusunun haleflerinden olan Abdullatif el-Kudsi’nin müridi oldu.³²

Devrin önde gelen âlimleri ile tartışma meclislerinde bulunmuş kendi devrinden sonra büyük saygı görececek ulemadan zatlardan saygısını ve sevgisini kazanmıştır.³³ Fetih sonrası geldiği İstanbul’da yerleştiği semte de adını vermiştir. Münzevi bir hayata sahip olan Şeyh Ebü'l-Vefa ömrünün son demlerini de Vefa semtinde geçirmiştir.

Külliyeye, farklı fonksiyonlara sahip iki veya ikiden fazla binanın bir araya gelerek oluşturduğu birbirini tamamlayan yapı bütünü anlamına gelmektedir. Külliyelerin ticaret, yönetim, çarşı, han gibi birçok amaçla kuruldukları görülmektedir. Ancak temel anlayışın bir hayır kurumu kurmak ve merkeze bir cami olarak inşa edilmesi kabul gören bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁴

Şeyh İbn’ül Vefa’ya ait külliye de bu anlayış ile cami / tevhidhâne merkezde olmak üzere etrafında medrese-hankâh, çifte hamam, imaret, tabhâne, kütüphane, çeşmeden oluşmaktadır. Medrese, mutfak, kütüphane gibi yapılar külliyyeye 1481-

³⁰ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Eş-Şakâ’iku’n-Numâniyye-Fî-Ulemâi’d-Devleti’l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019. s. 296.

³¹ Reşat Öngören, (2006), “Muslihuddin Mustafa”, *DİA*, Cilt: XXXI, İstanbul, s. 269.

³² Reşat Öngören, a.g.m., s. 269.

³³ Abdülkadir Erdoğan, a.g.e., s.21.

³⁴ Aptullah Kuran, Ed./Yay. Haz. Çiğdem Kafescioğlu; Lucienne Thys-Şenocak; Timur Kuran “Selçuklulardan Cumhuriyet’e Türkiye’de Mimarlık” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012. s. 496.

1490 yıllarında eklenmiş olup Şeyh Vefa'nın 1491'de vefatı üzerine bir de türbe inşa edilmiş ve sonrasında bir hazire oluşturularak külliye en geniş haline ulaşmıştır.³⁵

Külliye'nin içerisinde yer alan yapılardan bir diğeri çeşmedir. Çeşmenin varlığının bilgisi kaynaklarda geçmekte fakat nasıl bir mimarisi olduğu hakkında bilgi yer almamaktadır. Ancak Vefa meydanına yakın bir mevkide iki çeşme bulunduğu, bunlardan biri iki hazneli diğeri tek cepheli olduğu bilinirken, hazneli olan çeşmenin Şeyh Vefa Çeşmesi olduğu eski haritalardan anlaşılmaktadır.³⁶ Bunun dışında kalan külliye yapıları hakkında detaylı bilgi ilgili bölümlerde verilecektir.

Tarikat külliyesi olarak bilinen Şeyh Vefa Külliyesi'ni diğer tarikatlardan ayıran başlıca özellik tarikat faaliyetleri ile ilgisi olmayan çifte hamam, medrese, gibi yapıların da olmasıdır.³⁷

Külliyenin merkezinde Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı cami ve çifte hamam olmakla birlikte arazinin yanında Şeyh Ebü'l-Vefa'nın derviş hücreleri, kütüphane ve bir mutfak yaptırdığı bilinmektedir.³⁸ İlerleyen dönemlerde buna bir de türbe eklenmiştir. Fakat bu yapılar türbe hariç ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

Külliye bir bütün halinde inşa edilmemiş olup eklentiler halinde ihtiyaç oldukça ve Şeyh'in önerileri ile yapılmıştır. Bu haliyle tepeden inme bir külliye değil ihtiyaçlar dahilinde eklenen yapılar halinde karşımıza çıkmaktadır.

1.5.1. Şeyh Vefa Camii

Vefa semtini bir külliye olarak kabul ettiğimizde, Vefa camii ve külliyesi semtin tüm mahallelerinin mescit ve camilerini merkeze alır mahiyette bir konuma

³⁵ Aziz Doğanay, (2010), "Şeyh Vefa Külliyesi", *DİA*, Cilt: XXXIX, İstanbul, 72.

³⁶ Aziz Doğanay, (2010), a.g.m., s.73.

³⁷ Aziz Doğanay, (2010), a.g.m., s.74.

³⁸ Reşat Öngören, "Şeyh Vefa'nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.76.

sahip olacaktır. Vefa Camii'nin Fatih Sultan Mehmed devrinde yapıldığı Abdülkadir Erdoğan'ın eserinde belirtilmiş olup³⁹, II. Bayezid devrinde ilaveten medreseler inşa edildiği zikredilmektedir.⁴⁰ Eserin XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar ayakta kaldığı düşünülmektedir. Semavi Eyice'nin tahminine göre Fatih Sultan Mehmed devrinde yapılan Vefa Camii 1766 depreminde büyük oranda tahribata uğramıştır. Buna ispat olarak da barok üslubunun hâkim olduğu kalıntıları, çocukluğunda Vefa Camii'nin avlusunda gezerken gördüğünü aktarır.⁴¹ Dolayısıyla bu tarihten sonra bir tamirat gördüğü tahmin edilmektedir.

1.5.2. Halvethane

Tasavvuf literatüründe halvethane, İslam dünyasında evvela zahidlerin, VII. yüzyıldan itibaren de sûfilerin temel olarak nefislerini terbiye etmek maksadıyla kullandıkları mekânın adıdır.⁴²

Şeyh Ebü'l-Vefa'nın da kârgirden yapılmış bir halvethanesi bulunmaktadır. Cami'nin mihrap bölümünden içeri girilen dar ve kasvetli bir alandır. Hücrenin dışarıya açılan ufak bir pencereden ışık aldığı da bilinmektedir.⁴³

1.5.3. Vefa Hamamı

Vefa Caddesi'nde olduğu tahmin edilen ve günümüzde yeri tam olarak bilinmeyen, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırıldığı aşikâr olup Şeyh Vefa

³⁹ Abdülkadir Erdoğan, a.g.e., s.21-22.

⁴⁰ Abdülkadir Erdoğan, a.g.e., s. 23.

⁴¹ Semavi Eyice, "Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 22.

⁴² Baha Tanman, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014. s. 406.

⁴³ Abdülkadir Erdoğan, a.g.e., s.25.

Camii'nin batı tarafında yer alan hamamdır.⁴⁴ Çifte hamam olarak yaptırılan bu yapıdan Fatih Sultan Mehmed'in ikinci vakfiyesinde söz edilmektedir.⁴⁵

1.5.4. Vefa Çeşmesi

Şeyh Vefa külliyesinin müstemilatından olan çeşmenin kayıtlarda olduğu bilgisi bulunmakla birlikte nerede ve nasıl olduğu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Araştırmalar neticesinde Vefa Meydanı'na yakın bir mevkide bir tanesi hazneli olmak üzere iki çeşme tespit edilmiş olup, kitabesi üzerinde olmayan hazneli çeşmenin Şeyh Vefa çeşmesi olduğu yapılan eski harita incelemelerinden de anlaşılmaktadır. Yapı olarak sade tasarlanmış tipik bir meydan çeşmesini andırmaktadır. Geçtiğimiz yüzyılın kayıtlarında hayatiyetini devam ettirdiği görülen bu çeşmenin XVIII. yüzyılda önemli meydan çeşmelerinden olduğu düşünülmektedir.⁴⁶

1.5.5. Vefa Türbesi

Caminin güneyinde Vefa Camii avlusu içerisinde yer alan türbenin kitabesinde yer alan tarihe göre türbenin M. 1491-92 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Dikdörtgen çerçeveli kitabe Farsça celi sülüs hat ile dört bölüm halinde yazılmıştır. Manası itibarıyla “*Sırlar Kâbesinin haremini parlatan o kandil, büyük veya küçük herkesin geçeceği köprüden geçti. Allah rahmetini eksik etmesin. H. 896*” yazmaktadır.⁴⁷

⁴⁴ E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1953. s. 35.

⁴⁵ Abdülkadir Erdoğan, a.g.e., s.24.

⁴⁶ Aziz Doğanay, (2006/1) “Şeyh Vefa Külliyesi”, *DİVAN İlmî Araştırmalar*, C. XX., s. 89.

⁴⁷ Komisyon, *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Bel. Yay. İstanbul, 2016. s. 550.

Mimari yapısından anlaşılacağı üzere Bursa türbe geleneğinin devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Türbenin ortasında Ebü'l-Vefa'ya ait 5 sanduka bulunmaktadır. Bunlardan ikisinin Şeyh Vefa'nın haleflerinden olan Şeyh Ali Efendi ve Şeyh Davud Efendi'ye ait olduğu bilinmektedir. Diğer ikisinin ise kime ait olduğu bilinmemektedir.

Mihrabı olmayan türbenin muvacehe penceresinin alt kısmına denk gelecek şekilde mermerden ortası delik bir tekne koyulmuş olup mahiyeti hakkında bilgi bulunmamaktadır. Mermer taşın altında atık su gideri olmamasından hareketle taşın su akıtıldıkça duvardan sızıntıların olduğu görülmüştür. Bir dönem lavabo amaçlı kullanılması taşın ilk koyulduğu sırada bu amaçla koyulmadığını, daha sonradan lavabo olarak kullanılmaya başlanmış olduğunu göstermektedir.⁴⁸

⁴⁸ Aziz Doğanay, (2006/1), a.g.m., s. 86-88.

İKİNCİ BÖLÜM

2. XVIII. YÜZYIL VEFA SEMTİNDE KÜLTÜREL HAYAT

2.1. EVLİYA ÇELEBİ’NİN VEFA’YA DAİR GÖZLEMLERİ

XVII. yüzyılın ortalarında gezdiği İstanbul hakkında Vefa semtine de kısa kısa değinen Evliya Çelebi, İstanbul’un önemli gezinti yerlerinden bahsederken sıraladığı yerler arasında köklü semtlerden Vefa da yer almaktadır.⁴⁹

Gezinti yeri olma dışında Süleymaniye Camii, Vefa Meydanı ve Bayezid Camii civarında yer almış olan ekâbir gruplarının da bu bölgede bulduklarından söz eder.⁵⁰

Vefa semtinde bulunan Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi’nin banisi hakkında “Sultan Ahmed’in defterdarı idi” sözüyle bahis geçer.⁵¹ İstanbul’da bulunan imaretleri sıralarken “Vefa Sultan İmareti” olarak bir de imaret olduğundan vezir, âlim, ileri gelenlerin, tarihlerini, saraylarını ve evlerini anlatırken Vefa Meydanında Pertev Paşa Sarayından söz eder.⁵²

İstanbul’dan gelip geçen yolcuların misafirhanelerinden bahsederken Vefa Hanı Kervansarayından,⁵³ sebilleri ve sanatlı tarihleri bildirirken Vefa yakınlarında Köprülüzade’nin eski kethüdası Ebû’l-hayr İbrahim Paşa’nın sebilinden bahis geçer. Ayrıca İstanbul için fetihten sonra yapılan ilk üç hamamın yerlerini ve sebeplerini de yine bu bahiste açıklamaktadır.

⁴⁹ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Cilt I., Türk Tarih Kurumu, İstanbul, 1990. s.41.

⁵⁰ Robert Mantran, a.g.e., s.43.

⁵¹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, C.I, 1. Kitap, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul, 2006. s. 272.

⁵² Evliya Çelebi, a.g.e., s. 275-277.

⁵³ Evliya Çelebi, a.g.e., s.280-281.

İlk olarak Irgat hamamı, ikinci olarak Azepler hamamı ve üçüncü olarak da Vefa hamamının yapıldığını aktarır.⁵⁴ Evliya Çelebi'nin eserinde Şeyh Ebü'l-Vefa'nın vefat tarihi tam olarak verilmemektedir.⁵⁵

Evliya Çelebi, topladığımız diğer kaynaklara nazaran daha kısa ve net bilgilerle konuları geçmiş ve ulaşılamayan bazı bilgilere destek olması amacıyla kendisinden istifade edilmektedir.

2.2. MAHALLE YAPISI

Osmanlı devletinde şehir ve mahalle yapısına baktığımızda İslâm temelli bir yapı bütünü karşımıza çıkmaktadır. Özellikle İstanbul tekkelerinin, içerisinde yer aldıkları mahalle ile bütünleştiği görülmektedir.⁵⁶ Kültür ve maddi etkenlere bakıldığında diğer İslâm ülkelerinden farklılık gösterse bile temelde İslâm etkileri göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinde yapılanma modelinin oluşumundan XVIII. yüzyılın sonlarına dek İslâm kültürü ve şehrin yapısındaki görüntünün kendini koruyabildiği görülmektedir.⁵⁷

Mimari olarak batı tarzı yapı örneklerinin Osmanlı mahalle ve semtlerinde görülmeye başlanması ile birlikte, camiden-kütüphaneye hemen tüm yapılarda bu değişiklik göze çarpmaktadır. Osmanlı devletinde son yüzyıl hariç tutulursa toplum genel olarak mütevazı yapılarda ikamet etmektedir. İbadethanelerinin kâgir

⁵⁴ Neşet Köseoğlu, "İstanbul Hamamları", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 128 (Eylül 1952), s. 6.

⁵⁵ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 320.

⁵⁶ Baha Tanman, "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları / Tekkeler", *Osmanlı Şehrinde ve Mahallesinde Tekkelerin Yeri: İstanbul Örneği*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 427.

⁵⁷ Turgut Cansever, *İslâmda Şehir ve Mimari*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006. s.56.

yapılardan özenli ve nizami olmasına itina gösterilirken, oturdukları evlerin daha sade ve sıradan, ahşap yapılardan olmasına önem verdikleri görülmektedir.

Sosyal ve fiziki yapılar olarak değerlendirildiğinde toplumsal yaşamın bir parçası iken aynı zamanda bütün içerisinde özgün yapılar halinde kendilerine yer bulmaktaydı.⁵⁸ Bunda yoğun olarak ve belirli aralıklarla yaşanan yangın felaketinin de etkisi olmakla birlikte genel olarak sade ve sıradan bir hayatı tercih etmenin öneminin yattığını düşünmekteyiz.

XVIII. yüzyıla girerken Müslüman bir devletin Hristiyanlarla ortak hukuk ilkeleri üzerinden 1699 Karlofça antlaşmasını imzalaması,⁵⁹ Damat İbrahim Paşa'nın da politikasını diplomasiye çevirmesine sebebiyet verdi.⁶⁰ Ancak XVIII. yüzyıl ile ilgili genel değerlendirmelere bakıldığında karmaşık ve her anlamda çalkantılı bir yüzyıl olduğu kanısı doğru değildir. Aksine ekonomik olarak bir önceki yüzyılda çıkan ayaklanmalara göre toparlanmış bir devlet modeli karşımıza çıkmaktadır. Bu model yüzyılın son çeyreğine dek devam ettiği görülmektedir.⁶¹

Diğer taraftan gazaya çıkılmayacak olma durumu topluma da sirayet etmekteydi. Yeniçeriler ise bu durumdan memnun değildi. Batıda yaşanan reform döneminin etkileri Osmanlı devletinde de yavaş yavaş kendini göstermeye başlamıştı.

⁵⁸ Gonca Büyükmihçi, "Bir Kültür Örüntüsü Olarak Mahalle Kavramı ve Osmanlı Dönemi Mahalle Yaşamı Üzerine (The Notion Of Neighbourhood As Cultural Network The Neighborhood Life In Ottoman Era)," 21. yy. Penceresinden Kültür ve Kimlik Uluslararası Sempozyumu, Bakü, Azerbaycan, 2014. s. 1.

⁵⁹ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan sayfalar*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 1986. s.119.

⁶⁰ Doğan Kuban, *İstanbul Yazıları/Kent ve Mimari*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1998. s.32.

⁶¹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010. s.264.

Mimari olarak karşılığını Barok-rokoko tarzı yapılarla göstermeye başlamış ve XVIII. yüzyılda inşa edilen birçok eserde bu tarz yapılar dikkat çekmeye başlamıştı. Osmanlı toplumunda malzemeye ulaşım kolaylığı, maliyetinin düşük olması ve işçiliğin daha maharetli olarak görülmesinden hareketle daha çok ahşap yapılar tercih edildiği görülmektedir.⁶² Yangınlar neticesinde ortaya çıkan hasarlar toplumu kâgir yapıya yöneltmiş ve bu sefer de deprem felaketi sırasında kâgir yapıların daha fazla zarara sebebiyet vermesi toplumu iyiden iyiye ikilemde bıraktığı görülmüş, sonuç itibariyle değişik türde mimarî yapıların ortaya çıkmasına da sebebiyet vermiştir.

Batı mimarisinin etkisi altında yapılan ve Osmanlı'daki en önemli örneklerinden olan Nuruosmaniye ve Laleli Camii külliyelerini istisna kabul edecek olursak, büyük çaplı mimarîler, hastane, imaret vb. daha masraflı olduğu düşünülmüş ve bunların yerine kütüphane sebil ve çeşme yapıları tercih edilmiştir.⁶³

Bu noktada inşa edilen yapıların bir külliye olarak tercih edilmemesini yalnızca “masraflı” olarak değerlendirmek doğru olmayabilir. Bina edilen müstakil yapıları, üst üste binme tekniği ile birçok unsuru bünyesinde birleştiren yeni bir mimarî anlayışın tezahürü olarak da görmek mümkündür.⁶⁴

Eğitim anlamında ele alacak olursak, yetenekli bürokrat ve eğitilmiş kesimlerin bu semtte yetişmesi civar mahalle ve semtlere nazaran daha elit bir semt oluşmasına katkı sağladığı görülmektedir. Semtin devletin yönetim merkezine her dönemde yakın olması da bu kültür ve tedrisatta kalmasında büyük bir rol oynamaktadır.

⁶² Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Döneminde Vefa Yangınları ve Semt Topoğrafyasına Etkileri”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Senti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2009. 565-588.

⁶³ Halil İnalçık, a.g.e., s. 161.

⁶⁴ Maurice M. Cerasi, *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, YKY, İstanbul, 1999. s.145.

2.3. VEFA AHIRI

Vefa Ahırını Kanuni Sultan Süleyman zamanında Arabacılar Kârhanesi Mescidi olarak inşa edilmiş ve fakat Sultan II. Selim zamanında top arabacıları ocağının atları için ahıra dönüştürülmüştür.⁶⁵

Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi 1782 (H. 1196) tarihli Harîk Risâlesi'nde Vefa Ahırını ve Vefa Meydanı'nda zarar gören ev ve dükkanlardan bahsetmektedir.⁶⁶ Derviş Mustafa Efendi'nin dönemin şahidi olarak kaleme aldığı risaleden hareketle XVIII. yüzyılda Vefa Sementi içerisinde Vefa Ahırını ve Vefa Meydanının önemli bir toplanma alanı olduğunu anlamaktayız. Yangının zuhur ettiği sıralarda bölgede ev ve dükkanların bulunması Vefa Ahırının ve meydanının içtimai hayatta önemli bir fonksiyonu icra ettiğini göstermektedir.

Harîk Risâlesinde geçen hasar görmüş yapıların tamiri ile alakalı olarak tamire muhtaç diğer yapılarla birlikte Şeyh Vefa Ahırının da 5.500 kuruşa tamir edilmesine dair bina eminlerine vermek üzere Darphane-i Amire'den 100.000 kuruşluk bir bütçe ayrılmış olduğu görülmektedir.⁶⁷ Yangın gibi büyük bir afete maruz kalan sementin ihtiyaçlarını karşılama noktasında eksiklerini tamamlamak adına devlet bütçesinden yardımların esirgenmediği de ayrıca incelenecek olursa Vefa Ahırının devlet nazarındaki önemini daha açık ortaya koyacaktır.

Sementin saraya yakınlığından hareketle sefere çıkılacağı dönemde özellikle XVIII. yüzyılda gerçekleşecek Şark seferi öncesinde top arabalarının Vefa Ahırında toplandıklarını⁶⁸ Sefer-i Hümayun için satın alınan binek hayvanlarının da yine Vefa

⁶⁵ Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde Vefa Yangınları ve Sement Topoğrafyasına Etkileri", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 584.

⁶⁶ Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları* haz. Hüsamettin Aksu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994. s.59.

⁶⁷ Deniz Mazlum, "1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları" İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2011. s. 22

⁶⁸ BOA, AE. SMHD. 125/9116-1

Ahırında muhafaza edildiğini görmekteyiz.⁶⁹ Bu belgelerden hareketle de Vefa Ahırının sefer esnasında ve öncesinde lojistik ihtiyacı karşılama da etkin bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Vefa Ahır ı hakkında bir diğ er mesele ise aynı yüzy ılda Ahır ın muhtelif yerlerinde (kiremitler, yemlikler, odalar) tamirat ve tadilatlarının gerçekleştirilmesi hususudur.⁷⁰ Aynı yüzy ılda Has Ahır ı ile Vefa Ahır ında ö len hayvanatın yerine yeni hayvanların satın alınması hususunda Saray Ahır ı ile Vefa Ahır ı arasında bir fark görülmemekle beraber satın alınan hayvan bedellerinin Padişaha bağı lı Istabl-ı Amire gelirlerinden karşılandığı görülmektedir.⁷¹

Vefa Ahır ı bu yüzy ılda sadece tek başına bir toplanma alanı olarak değı l aynı zamanda saray hayvanlarının genel bakım ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir ahır olarak da karşımıza çıkmaktadır. Vefa Ahır ının etrafında ev ve dükkanların bulunmasından hareketle sosyal hayatın devam ettiğı bir meydan olarak da kayıtlara geçen Vefa Meydanı ve Vefa Ahır ı önemli bir sosyal hayat merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.4. HAZİRELERİN DURUMU

XVIII. yüzy ılda Vefa semtinde, içerisinde mezar taşı bulunan 8 tane hazire bulunmaktadır. Bunların en büyük olanını Şeyh Vefa Külliyesi haziresi olarak görmekteyiz. Semtte bulunan hazirelerin genel durumu ve XVIII. yüzy ıldaki durumları hakkında bilgiler aşağıda açıklanacaktır.

⁶⁹ BOA, C.AS.593/24958-1

⁷⁰ BOA, AE. SMHD. 137/10186-1-2; BOA, AE. SOSM. 16/1067-1; BOA, C.SM. 118/5938-1-2; BOA, C.SM. 20/1025-1-3-4

⁷¹ BOA, C.SM. 101/5088-1

2.4.1. Şeyh Vefa Camii Haziresi

Hazire, Şeyh Vefa külliyesinin bir parçası olmakla birlikte fetih sonrası oluşturulan İstanbul'un en büyük hazirelerindedir. Hazirenin en eski mezar taşı XV. yüzyıla ait olmakla birlikte bu dönemde taşların çoğunluğunun XVIII. yüzyılın sonlarına ait olduğu görülmektedir. Toplamda 473 mezar taşı ile Vefa semtinin en yoğun haziresi olduğu anlaşılmaktadır.⁷²

1599 tarihinde vefat eden XVI. asrın ünlü şairlerinden Nev'i de Şeyh Vefa Haziresinde medfun bulunmaktadır.⁷³

XVIII. yüzyılda yaşamış ve İran'a sefir olarak gitmiş olan Dürrî Ahmed Efendi'nin mezarının Vefa haziresinde olduğunu Şeyhi Mehmed Efendi "... bin yüz otuz beş Rebi'ü'l-evvel'inün ikinci Cum'a günü intikal ve a'lem-i ervaha irtihal eyledi. Vefa Cami'-i Şerifi hatiresinde defn olunup yirine Seyfullah Efendi başmuhasebeci oldu."⁷⁴ bu sözler ile açıklamaktadır.

2.4.2. Molla Gürânî Camii Haziresi

Molla Gürânî haziresi Şeyh Vefa haziresinin arkasından gelmesi ve en geniş ikinci hazire olması bakımından büyük önemi haizdir. Hazirenin ismi ile alakalı kesin bir bilgi olmamakla birlikte 429 mezar taşı olduğu tespit edilmiştir. En eski taş XVI. yüzyılda dikilirken XVIII. yüzyılı da kapsayacak şekilde hazireye definler devam etmiştir.⁷⁵ Bir diğer önemli husus ise XVI. yüzyıldan sonra sayıları azalan

⁷² Nicole Nur Kañçal-Ferrari, "Vefa Senti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 536.

⁷³ Mustafa Sürün a.g.e., s. 35.

⁷⁴ Şeyhi Mehmed Efendi, "*Vekâyi'u'l-Fuzalâ Şeyhi'nin Şakâ'ik Zeyli*" haz. Ramazan Ekinci, C. IV, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2008. s. 3413.

⁷⁵ Nicole Nur Kañçal-Ferrari, "Vefa Senti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 536.

Zeyniyye tarikatına mensup kişilere ait mezar taşlarının az sayıda bulunan örneklerinin Molla Gürânî haziresinde iki adet bulunmasıdır.⁷⁶

2.4.3. Ekmekçizade Ahmed Paşa Haziresi

1603 – 1617 yılları arasında defterdarlık yapan Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın inşa ettirdiği külliye'nin müştemilatından olan hazirede 137 adet mezar taşı bulunmaktadır. Mezar taşları ağırlıklı olarak XVIII. ve XIX. yüzyıla aittir.⁷⁷

2.4.4. Cendecizâde Muhiddin Çelebi Haziresi

1481-1520 yılları arasında defterdar olan Cendecizâde Muhiddin Çelebi'nin türbesi civarına gelişen hazirenin içerisinde XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar defin işlemleri yapılmış olup, hazirede 66 adet mezar taşı bulunmaktadır.

XVIII. yüzyılda hazire mevcudiyetini devam ettirmiş ancak bu yüzyıla ait mezar taşı hazirede yer almamaktadır.⁷⁸ Aynı zamanda Zeyniyye tarikatına mensup olanlara ait az sayıda bulunan bir mezar taşı da hazirede bulunmaktadır.⁷⁹

2.4.5. Arpa Emîni Mustafa Efendi Haziresi

1797 yılında Arpa Emîni Mustafa Efendi tarafından inşa edilen bu hazire aynı adı taşıyan sıbyan mektebinin hemen önünde yer almaktadır. Hazirede 34 adet mezar

⁷⁶ Mustafa Sürün, a.g.e., s. 480.

⁷⁷ Nicole Nur Kaçal-Ferrari, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 537.

⁷⁸ Nicole Nur Kaçal-Ferrari, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 536.

⁷⁹ Mustafa Sürün, a.g.e., s.480.

taşı bulunmaktadır. Mustafa Efendi ve ailesinin mezarları da burada yer almakta olup, hazirede XVIII. ve XIX. yüzyıla ait mezar taşları bulunmaktadır.⁸⁰

2.4.6. Hızır Bey Haziresi

İstanbul'un ilk kadısı olması bakımından tarihte önemli bir yeri olan Hızır Bey'in 1458'de vefatı ve devam eden yüzyıllarda dikilen mezar taşları ile birlikte XV. ve XIX. yüzyıllara ait toplam 21 adet mezar taşı bulunmaktadır. Hazire XVIII. yüzyılda mevcudiyetini devam ettirmiş olup, bugün İstanbul Manifaturacılar Çarşısı blokları arasında yer almaktadır.⁸¹ Ayrıca XVII. yüzyıl düşünür ve yazarlarından Kâtip Çelebi de bu hazirede yatmaktadır.

2.4.7. Rehabula Kadın Haziresi

XVIII. yüzyıla ait hazire Atıf Efendi Kütüphanesinin karşısında yer almaktadır. Köşesinde bulunan üç gözlü sebil ile birlikte Rehabula Kadın tarafından inşa ettirilmiş olduğu düşünülmektedir. Kendi mezar taşına ulaşılammış olup, XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait mezar taşları bu hazirede yer almaktadır. Toplamda ise 12 adet mezar taşı bulunmaktadır.⁸²

⁸⁰ Nicole Nur Kañçal-Ferrari, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 536.

⁸¹ Nicole Nur Kañçal-Ferrari, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.537.

⁸² Nicole Nur Kañçal-Ferrari, "Vefa Senti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.537.

2.4.8. Saru Bayezid Haziresi

Fatih dönemi ulemalarından Sarı Bayezid tarafından XV. yüzyılın ikinci çeyreğinde inşa ettirilen caminin önünde yer alan küçük bir haziredir. Toplamda 10 adet mezar taşı bulunmakta olup, bu mezar taşları XVIII. ve XIX. yüzyıllara aittir.⁸³

Vefa'da hazire kültürünün oluşumu ve/veya gelişimi daha çok XV. ve XVIII. yüzyıllarda oluşmakla birlikte mezar taşlarının tarihlerine baktığımızda daha ziyade XVIII. yüzyıldan kaldığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak XVIII. yüzyılda Vefa semtinin gözde bir bölge olduğu ve Zeyniyye tarikatına mensup kişilerin burada medfun olduğunu görmekteyiz. Ulemanın da bu semtte aktif bir hayat sürmesinin yanı sıra vefatlarından sonra da yine buradaki hazirelerde medfun bulunuyor olmaları bu yüzyılda semtin popülaritesinin üst düzeyde olduğunu göstermektedir.

2.5. ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER, CAMİ VE MESCİDLER

2.5.1. Molla Gürânî Camii (Kilise Camii)

Şemsü'l-mille ve'd-dîn Ahmed bin İsmâil el-Gürânî Efendi,⁸⁴ bazı kaynaklarda isminden bahsedilirken Şerefeddin veya Şehâbeddin unvanı da kullanılmaktadır.⁸⁵ Molla Gürânî, II. Murad devri itibariyle ilmiye sınıfında çeşitli görevlerde bulunmuştur. Fatih Sultan Mehmed, kendi devrinde ise şehzadeligi döneminde hocası olan bu zatı iyi tanınması ve ilmî seviyesini bilmesi sebebiyle Bursa kadılığı görevine getirmiştir. Padişaha yakın kişilerden birinden gelen teklifi şeriata aykırı bulması neticesinde 1455 yılında kadılık görevinden alınmıştır.⁸⁶

⁸³ Nicole Nur Kañçal-Ferrari, "Vefa Senti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.537.

⁸⁴ Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, a.g.e., s. 148.

⁸⁵ M. Kâmil Yaşaroğlu, (2005), "Molla Gürânî", *DİA*, Cilt: XXX, İstanbul, s. 248.

⁸⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, a.g.m., s. 249.

Molla, bu dönemde hac farızasını yerine getirmiş ve 1458 yılında Fatih Sultan Mehmed'in daveti ile İstanbul'a yeniden dönmüştür. 1480 yılında ise Şeyhülislamlığa getirilmiştir. II. Bayezid devrinde de sekiz yıl bu görevi devam ettirmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in fetih süreci ile başlattığı imar politikasına uygun olarak birçok cami inşa edilmeye başlamakla birlikte, İslâm hukukuna göre sembolik olarak belli başlı kiliseler de camiye dönüştürülmeye başlanmış olup bunlardan bir tanesi de kiliseden camiye dönüştükten sonra Molla Gürânî Camii olarak anılacak olan Hagios Theodoros adlı kilisedir.⁸⁷

Vefa Meydanı'nda üçüncü tepenin eteğinde bulunan bu cami, eskiden "Ay Teodoros" ismiyle anılırken⁸⁸ cami olduktan sonra metinlerde daha çok "Kilise Camii" olarak görülmektedir. Vakfiyelerde yer almayan bu yapı civarındaki medrese ve mescitlerde ise bir imamın da görevli olduğu aktarılmaktadır. Cami ve mescitler bölgenin mahallelerine ismini verirken bu mescitle ilgili bir mahalle ismi kaydına rastlanılmamaktadır. En azından XVIII. yüzyıla kadar gelen süreçte bu böyle devam etmektedir. Daha sonraları ise Hoca Gıyasettin Mahallesi dahil edilmiştir.⁸⁹

XVIII. yüzyılda dahil olmak üzere günümüze kadar cami olarak gelmiş olan bu eser, etrafında bulunan Vefa semtinin en köklü mimarîsi olarak da kendine yer bulmaktadır.

⁸⁷ Robert Mantran, a.g.e., s.113.

⁸⁸ P. Çugios İnciciyan, *18. Asırda İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1976. s.61.

⁸⁹ E. H. Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu*, Doğu Matbaası, Ankara, 1958. s.39.

2.5.2. Molla Hüsrev Mescidi

Bânîsi Molla Hüsrev bin Feramuz bin Ali'dir.⁹⁰ 1435-36 II. Murad döneminde Edirne'de göreve başlamış olan Molla Hüsrev, II. Murad'ın tahtı II. Mehmed'e bırakışında ve yeniden tahta geçtiği dönemlerde Edirne'de kadılık görevinde olduğu düşünülmektedir. Fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed'in destekçileri arasında yer aldığı bilinen Molla, 1459 yılında İstanbul kadılığı görevine getirilmiş ve ayrıca Galata, Üsküdar kadılıkları ile Ayasofya Medresesi müderrisliği de tevdi edilmiştir.⁹¹ 1480 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.

İstanbul'un muhtelif yerlerinde mescitler inşa ettirmiş olan Molla Hüsrev⁹², 1460 yılında bugünkü adı ile Vefa semti içerisinde de Cemal Yener Tosyalı Caddesi üzerinde bir mescit inşa ettirmiştir. Yapı mütevazı hali ile birlikte merkezi bir konuma sahiptir. Molla Hüsrev hali vakti yerinde olmasına rağmen yaşamını sıradan bir insan gibi sürdürmüştür. Eserleri ve Fatih Sultan Mehmed'in kurduğu Sahn-ı Seman Medreseleri'nin programının oluşmasında önemli katkıları olan Molla, dönemin ilmî tartışmalarında reîsü'l-ulemâ sıfatı ile hakemlik yapmış önemli bir ilim ve devlet adamıdır.⁹³

Vefa semtinde Taş Tekneler caddesi yakınlarında yer alan bu mescit Mahalle-i Mescid-i Molla Hüsrev olarak kayıtlıdır. XVIII. yüzyılda dahil bu isimle devam eden mescid ve mahalle 1922 kayıtlarında Şehzadebaşı Maliye Şubesi mahalleleri arasındadır.⁹⁴

⁹⁰ Hüseyin Efendi Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmî'*, *İstanbul Camileri ve diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar*, (haz.) A. Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul, 2001. s. 266.

⁹¹ Ferhat Koca, (2005), "Molla Hüsrev", *DİA*, Cilt: XXX, İstanbul, s. 252.

⁹² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, a.g.e., s. 204.

⁹³ Ferhat Koca, a.g.m., s. 252.

⁹⁴ E. H. Ayverdi, a.g.e., s. 39.

XVIII. yüzyılda Molla Hüsrev mescidi ve etrafında gelişimini tamamlamış olan Ekmekçizade külliyesi, mescit ve külliye fonksiyonu ile birlikte önemli bir konumda bulunması semtin ilmî gelişimine de olumlu katkı sağlamıştır.

2.5.3. Kalenderhâne Camii

Fetih ile birlikte belli başlı kiliseler camiye çevrilmeye başlanmış ve Kalenderî tarikatının fetih sırasındaki gayretlerinden dolayı Fatih Sultan Mehmed, Christ Acataliptos manastırından dönüştürdüğü bu yapıyı vakfiye tabirlerine göre, fukara ve mesâkin için vakfetmiştir. Kalenderhâne ismi de buradan gelmektedir. İlk iki yüzyılda zaviye olarak kullanılan bu yapı sonradan bir mektep ve medrese eklenerek camii olarak kullanılmış olup, son kısımları günümüze ulaşmamıştır.⁹⁵

2.5.4. Kirazlı Mescid (Karcı Süleyman Mescidi)

Taş Tekneler ve Kirazlı Mescit sokaklarının kesiştiği alanda, köşede yer alan mescidin inşa tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte XVI. yüzyıl mimarisine uygun yapıldığı düşünülmektedir. Karcı Süleyman Subaşı tarafından yaptırıldığı düşünülen mescid, çevre duvarı örtülü, cephesi sokağa bakan bir avlu içerisinde yapılmıştır.

1759-1771 yıllarında mescide imam tayin edilmesi hakkında iki ayrı belge tespit edilmiş olup,⁹⁶ bu belgelerden hariç Osmanlı devri XVIII. yüzyılın son dönem kadılarında olan Taylesanizâde Hafız Abdullah Efendi'nin Kirazlı Mescid Mahallesinde çıkan bir yangın için 1786 yılının 5 Ağustos tarihli günlük notlarında

⁹⁵ Semavi Eyice, (2001), a.g.m., s.251.

⁹⁶ <https://www.dunyahizim.com/gezi-mekan/sirin-bir-huzur-adasi-kirazli-mescit-camii-h41353.html>

rastlıyoruz.⁹⁷ Bu notlar ve belgelerden hareketle XVIII. yüzyılda mescid ile birlikte mahallede de aktif bir yaşantının olduğunu tespit edebiliyoruz.

2.5.5. Saru Bayezid Camii

Osmanlı devri âlimlerinden Saru Bayezid tarafından 1460 yılında yaptırılan caminin 1747 yılında bir tamir gördüğü düşünülmektedir. Caminin bir de küçük haziresi bulunmakla birlikte banisi Saru Bayezid'in kendisinde burada medfun bulunmaktadır.⁹⁸

2.6. HAMAM, SEBİL VE ÇEŞMELER

İstanbul mimarisinde Hamam, Çeşme ve Sebül kültürünü ele aldığımızda üç öncül karşımıza çıkmaktadır.

Bunlardan ilki, hayatın devamını sağlayan suyun önemi ile birlikte temizliğin en önemli unsuru olması, ikincisi bu ihtiyacı tasarımsal bir sanat eserine dönüştürmede istifade edilen dini tasavvurun etkisi.⁹⁹

Üçüncü öncül olarak ise Vefa'da canlı bir hareketliliğin olduğuna dair, yakın bölgelerde yaptırılan üç adet sebilin bulunmasını örnek gösterebiliriz. Sebiller ancak aktif insan yaşamının olduğu yerlerde kurulmaktadır.¹⁰⁰

Bu üç öncülden hareketle aşağıda anlatacağımız hamam, çeşme, sebil gibi yapıların Osmanlı'da hayatiyetin varlığını göstermesi ve bu eserlere yüklenen

⁹⁷ Feridun M. Emecen (haz.), *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003. s. 159-160.

⁹⁸ Nicole Nur Kañçal-Ferrari, "Vefa Senti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.537.

⁹⁹ Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995. s. 246.

¹⁰⁰ Semavi Eyice, "Bizans'tan Osmanlı'ya Vefa", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.23.

anlamın sadece bir ihtiyacı gidermek olmadığını aynı zamanda bir estetik kaygının da gözetilerek inşa edildiğini düşündürmektedir.

2.6.1. Hamamlar

2.6.1.1. Vefa Hamamı

XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinde Şeyh Vefa hamamında 18 çalışan olduğu saptanmıştır. O tarihlerde civar semtlerde çalışan hamam çalışanlarının sayılarına bakıldığında müşteri bakımından bu yüzyıl için orta ölçekli bir hamam olduğu sonucuna varılabilmektedir. 1732 tarihli kayıtlara bakıldığında görevde bulunan tellak ve natırların tamamının Müslümanlardan olduğu görülmektedir. Coğrafi olarak balkan kökenli oldukları özellikle de Arnavut şehirleri Görice, Tomarice, İstarova, Opar şehirlerinden geldikleri görülmektedir. Buradan hareketle de istihdam için İstanbul'a geldikleri ve Vefa semtinde buldukları anlaşılmaktadır. Yine aynı yüzyılda vuku bulan Patrona Halil isyanında Arnavut kökenli olup hamamcılık işiyle maişetini sağlayan Patrona Halil'in bu çalışma alanına olumsuz etkileri olduğu da görülmektedir. Tüm bu durumlara rağmen 1751 yılı kayıtlarında İstanbul'da kayıtlı tellak ve natırların çoğunluğunu yine Arnavutlar oluşturmaktadır. Yüzyılın sonuna dek bu furyanın devam ettiği görülmektedir.¹⁰¹

2.6.1.2. Büyük Kovacılar (Pertev Paşa) Hamamı

Vefa yakınlarında Kovacılar caddesi ile Kâtip çelebi caddesinin kesiştiği noktaya yakın bir konumda bulunan fakat günümüze ulaşmamış, Vefa semtinin bilinen iki hamamından biri olduğu düşünülmektedir. Pertev Paşa vakfına kayıtlı olduğu için bu isimle de anılmaktadır. Hamam XVIII. yüzyılın ikinci yarısında

¹⁰¹ Ahmet Yaşar, "Vefa Hamamları", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 343-344.

kayıtlı bir evraka göre kuşluk hamamı olarak da geçmektedir. Bu hamamda toplam altı çalışanın bulunması müşterisi bakımından küçük ölçekli bir işletme olduğunu göstermektedir. Hamamın XIX. yüzyılın başlarında yer alan haritalarda yer almaması, XVIII. yüzyılın sonu itibariyle deprem veya yol yapımı gibi muhtelif sebeplerden ötürü yıkıldığını düşündürmektedir.¹⁰²

2.6.2. Sebiller

2.6.2.1. Rehabula Kadın Sebili

Vefa'ya giden sokakta, Kilise Camii, Sarı Bayezid Cami ve Süleymaniye'nin tam ortasında Atıf Efendi Kütüphanesinin de yamacında, halihazırda sebilin içinde medfun bulunan Rehabula Kadın tarafından yaptırılmıştır.¹⁰³

1732 tarihli bu yapının XVIII. yüzyıl eserlerine nazaran daha sade bir görünümü vardır. Genel olarak XVI. ve XVII. yüzyıl mimari yapılarını andıran bu eserin köşe sebili olması, tipik bir XVIII. yüzyıl planı olduğunu göstermektedir.¹⁰⁴

2.6.2.2. Hüsrev Kethüda Sebili

1565 yılında Hüsrev Kethüda tarafından yaptırılmış olan bu sebil, Şehzadebaşı'ndan Vefa'ya giden Dört Yol ağzında, Ekmekçizade Ahmet Paşa türbesine bitişik bir alanda konumlanmıştır.¹⁰⁵

Adı geçen sebil Vefa semtinin günümüzde ayakta kalan en eski sebidir. Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesine bitişik olmasından mütevellit Ekmekçizade

¹⁰² Ahmet Yaşar, "Vefa Hamamları", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.345-346.

¹⁰³ İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938. s. 37.

¹⁰⁴ Nur Urfalıoğlu, "Vefa Semtinin Çeşme ve Sebilleri", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.351.

¹⁰⁵ İzzet Kumbaracılar, a.g.e., s. 7.

Ahmet Paşa sebili olarak da anılmaktadır. Yapım tarihinin medrese ile aynı olması XVII. yüzyıl dönemi mimarisi olduğunu düşündürmektedir.¹⁰⁶

2.6.2.3. Recai Efendi Sebili

1775 yılında sadrazam kethüdası, sonra sırasıyla tersane emini, arpa emini, reisülküttap, rikâptar, çavuşbaşı, defterdar ve nişancılık görevlerinde bulunan Recai Efendi tarafından yaptırılmıştır. Konum olarak, Vefa'da Kovacılar caddesinde Taş mektep altında yer almaktadır. Mehmet Tahir'in Mimarbaşılığı zamanında yapılmıştır.¹⁰⁷

XV. yüzyıldan beri yapılagelen sebil ve çeşme inşa etme anlayışı Osmanlı toplumunda en büyük hayır işlerinden kabul edilmiştir. Recai Mehmed Sebili, mimari olarak batı tarzı yapı örneklerinin Osmanlı mahalle ve semtlerinde görülmeye başlanması ile birlikte XVIII. yüzyılda bir külliye veya bir yapıya bağlı kalmadan müstakil olarak yapılan sebillerin ilk örneklerinden gösterilebilir.¹⁰⁸

Alt katı sebil, üst katı sıbyan mektebi olan eserlere sebilküttap denilmektedir. Sebilküttablarda İstanbul'da inşa edilen iki örneğinden ilki olması hasebiyle ayrıca bir öneme sahiptir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Nur Urfaloğlu, "Vefa Semtinin Çeşme ve Sebilleri", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s.349-350.

¹⁰⁷ İzzet Kumbaracılar, a.g.e., s. 45.

¹⁰⁸ Engin Yenal, *Bir Kent İstanbul: 101 Yapı*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2000. s. 134.

¹⁰⁹ Nur Urfaloğlu, "Vefa Semtinin Çeşme ve Sebilleri", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 350-351.

2.6.3. eşmeler

2.6.3.1. Molla Hüsrev eşmesi

Vefa'da Taş Tekneler Caddesi'nde camiye bitişik duvarda bulunmaktadır. Caminin duvarının sonunda yer alıp küfeki taşından yapılmış olan çeşme basit dilimli bir kemer ortasında düz bir ayna taşından oluşmaktadır.¹¹⁰ Ayverdi'ye göre İstanbul'un şekli bozulmamış en eski çeşmesidir.¹¹¹

2.6.3.2. Seyyit Hasan Paşa eşmesi

Vezneciler yakınlarında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin karşısında "Süt damlası" olarak anılan sebile bitişik vaziyette bulunmaktadır. I. Mahmut'un sadrazamlarından Esseyit Hasan Paşa 1745 tarihinde Türk-Rokoko tarzı mimarî üslup ile yaptırmıştır.¹¹² Aynı yapının 1893 tarihinde tamir gördüğü kitabesinden anlaşılmaktadır.¹¹³

2.6.3.3. Cenderezîade Şemseddin Efendi eşmesi

Fatih Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid'in defterdarı Cenderezîade Şemseddin Efendi adına 1693 tarihinde Ali Efendizâde Abdullah Efendi tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir. Basık sivri şekilde, servi, lale ve karanfil motifleri ile bezenmiş bir görünüme sahiptir. eşme XVII.- XVIII. yüzyıl Osmanlı mimarisi özelliklerini taşımaktadır. Yine aynı yerde bulunan bir diğer çeşme de benzer

¹¹⁰ Fatma Şensoy-Samime İnceoğlu, "Arşiv Kaynaklarında Vefa'nın eşme ve Sebilleri", haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 386.

¹¹¹ E. H. Ayverdi, 1953, s. 42.

¹¹² İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul eşmeleri*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s.176.

¹¹³ İbrahim Hilmi Tanışık, a.g.e., s.296.

özellikler taşımakla birlikte daha çok XVIII.- XIX. yüzyıl özelliklerini taşıdığı düşünülmektedir.¹¹⁴

¹¹⁴ Nur Urfaloğlu, “Vefa Semtinin Çeşme ve Sebilleri”, haz. Bilge Özel İmanov; Yunus Uğur, a.g.e., s. 352-353.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XVIII. YÜZYIL VEFA SEMTİNDE SOSYAL HAYAT

3.1. TOPLUM YAPISI VE SOSYAL HAYAT

XVIII. yüzyıl başlarında sosyal hayata baktığımızda bir önceki yüzyıllara nazaran daha çeşitli bir hâl alan gündelik yaşam ve sosyalleşme durumu, toplumun bazı kesimleri tarafından menfi bulunmuş ve karmaşık bir sosyal hayat düzeni oluşmuştur.¹¹⁵ Bu noktada ilk defa Yahya Kemal Beyatlı tarafından “Lale Devri” olarak tanımlanan dönem, sosyal yaşantı anlayışının farklılığından duyulan rahatsızlıktan ötürü bir ayaklanma ile neticelenmiştir.¹¹⁶

Osmanlı toplum yapısında kültür ve tasavvuf boyutunda önemli gelişmelerin bu dönemde şekillenmeye başladığı gözlemlenmektedir. Medreselerde verilen eğitimlerin çeşitlenmesi ve belli bir dayanışma içerisinde mahalle ve semt olgusunun devam ettiği düşünülmektedir. Semtin son yüzyıla girilene dek muhafazakâr-sosyal yapısında ise çok büyük değişiklikler göze çarpmamaktadır.

Osmanlı insanı sade bir yaşamı seçmekle birlikte yetiştirilecek olan her bir bireyi yeteneklerine ve pozisyonuna göre konumlandırmış olması Vefa semtinde yaşayan sınıflar arasında da gözlenmektedir. Öncelikle aileden gelen bir donanım varsa bu işlenmeye çalışılmış. Eğer daha fazla yetenekli olduğu düşünülüyor ise istidadı nispetinde yönlendirildiği görülmektedir.

Semtte vuku bulan olayları değerlendirdiğimizde arşiv belgelerinden hareketle Acımaslak hamamcısının bıçaklanarak öldürülmesi hakkında Arnavut bir tellakin arandığı ve yaygın olarak hamamcı mesleğinde tellak ve natık olan Arnavutlar'ın Vefa Hamamı'nda da olabilme ihtimalinden yola çıkılarak bir

¹¹⁵ Nazife Şişman, *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2019. s.58.

¹¹⁶ Abdülkadir Özcan, (2003). “Lâle Devri”, *DİA*, C. XXVII, Ankara, 81-82.

soruşturma yapıldığı ve netice olarak Vefa Hamamı'nda herhangi bir olaya rastlanılmadığını görmekteyiz.¹¹⁷

Bir diğer vukuat ise Vefa Hamamcısı ile Acıçeşme Hamamcısının bıçaklanma sebebinin öğrenilmesi hususunda Sultan I.Abdülhamid'in devreye girmesi ve konu ile alakalı malumat istemesidir.¹¹⁸

Osmanlı devri Türk şehirciliğine bakıldığında direkli cadde geleneği pek görülmemektedir. Bu anlayışa XVIII. yüzyılda başvurulmuş olup, mihmandarlığını Sultan III. Ahmed'in damadı, aynı zamanda dönemin Sadrazamı Nevşehirli İbrahim Paşa yapmıştır. İbrahim Paşa tarafından biri şehrin ortasında, diğeri ana caddenin kenarında kurulan iki külliye'nin Antik Çağ'daki direkli caddeleri anımsatan bir mimarî ile yapıldığı görülmektedir. Sadrazamlığın henüz başlarında yaptırdığı külliyelerin semte azımsanmayacak bir ölçüde canlılık kattığı görülmektedir. Külliye'ye bitişik vaziyette duran dükkânlar ve onu örten revaklar XVIII. yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüş ve semtin hareketliliğinde önemli bir rol oynamıştır.¹¹⁹

Sosyal hayatın ve şehirciliğin en önemli unsurlarından çevre temizliği konusunda ise Vefa Sempti'ne uğrayan yollarda lağım temizliklerinin ve genel bir tamiratın XVIII. yüzyılda yapıyor olduğunu görmekteyiz.¹²⁰

Belediyecilik anlayışının bir başka tezahürü olarak tanımlayabileceğimiz bir diğer mesele ise semtin içerisinde mahalleler arasında geçişin sağlandığı kaldırımların tamiridir. Bu hususta da belgeler Vefa semti sınırlarında yüzyıl içerisinde harap olan kaldırımların tamirinin yapıldığını göstermektedir.¹²¹

¹¹⁷ BOA, TSMA.E 804/103-1-2

¹¹⁸ BOA, TSMA.E 806/42-1-2

¹¹⁹ Semavi Eyice, "Eski İstanbul'dan Notlar", Küre Yayınları, İstanbul, 2009. s.150-151-152.

¹²⁰ BOA, C.M.L. 744/30327-3-4

¹²¹ BOA, C.BLD. 46/2291-1-2

3.2. MESLEK GRUPLARI VE İMALATHANELER

Osmanlı devletinde esnaf modeli ikiye ayrılmaktaydı. Birincisi, örfi hukuka dayanmakta, usta-çırak anlayışı ile büyükten küçüğe aktarılan ve genellikle gelenekçi yapıya sahip olunması ve bunu uzun yıllar sürdürmesi ile bilinmektedir. İkincisi ise esnaf birliklerinin kurdukları idari yapıdan oluşan teşkilattı. Çoğunlukla Şeyh, Kethüda, Nakib, Yiğitbaşılar bu teşkilatı oluşturmaktaydı.¹²²

Vefa Semtinde meslek gruplarına baktığımızda civar mahallelere kıyasla daha fazla saraya yakın çevrelerden oluşan ikametler ve çalışma mekânları karşımıza çıkmaktadır. Saraya ilişkin birçok faaliyetler yürüten doğramacıyan, doğramacıbaşı imalathanesinde bir araya gelmiştir.¹²³

İstanbul'un şehremini olan yöneticinin iki önemli yardımcısı bulunuyordu. Bunlarından birisi olan mimarbaşının iki mühim bürosu bulunmaktaydı. Bu iki makamdan birisi sarayın içerisinde diğeri de Vefa semtinde yer almaktaydı.¹²⁴

Mantran XVII. yüzyılın sonlarında Vefa semtinde ciddi oranda bir satıcı ve zanaatkâr olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca esnafların yaptığı meslekleri gösteren haritayı da yorumlarken tahtacılar ve dericilerin Vefa semtine yakın yerlerde imalathanelerinin olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁵

¹²² Salih Aynural, "19. Yüzyıla Girerken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0/37-38, 2012. s.125.

¹²³ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C.II, TTK, İstanbul, 1990. s.11.

¹²⁴ Robert Mantran, C. I., a.g.e., s. 155.

¹²⁵ Robert Mantran, C. II., a.g.e., s. 59.

3.3. ÂFETLER VE SEMTE ETKİLERİ

İstanbul tarihi ile alakalı Ermeni kaynaklarında da önemli bilgiler yer almaktadır. Bunlardan XVIII. yüzyılda vuku bulan afetler için faydalanmak istediğimizde hicri takvimle kıyas yapabileceğimiz bir kronoloji karşımıza çıkmaktadır.¹²⁶

Tarihi perspektiften kronolojiye baktığımızda büyük yangınları kapsayan bir yüzyıl olduğu görülmektedir. Her ne kadar yangın kadar sık gözükmesede sel, deprem, kolera salgını gibi felaketlerin de bu yüzyıl boyunca görüldüğü kronolojiden anlaşılmaktadır. Etki bağlamında ise yangınlar sonrasında yaşanan kıtlık, barınma, vb. gibi problemlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

3.3.1. Yangınların Sosyal Hayata Etkileri

Osmanlı devletinde XVII. yüzyılın sonlarında artan nüfusla birlikte ikamet edilen yapıların yetersiz kalması ve birbirine daha sık inşa edilmeye başlaması büyük yangınların meydana gelmesine zemin hazırlamaktaydı. XVIII. yüzyıla gelindiğinde ise önceki yüzyıllara nazaran tahribatı daha yüksek yangınlar vuku bulmaya başladı.¹²⁷

XVIII. yüzyılda ortalama 30 yılda bir görülen ve etkileri ile birlikte yüzyılın tamamını kapsayacak nitelikte büyük yangınların (İhrâk-ı Kebîr) meydana geldiği görülmektedir.

Şeyhi Mehmed Efendi, Şaka'ik Zeylinde 1717 yangınını şu sözlerle aktarmaktadır: “*Mah-ı Şa'ban'un sekizinci Ahad gicesi yedinci sa'atde İstanbul'da Unkapanı haricinde tüfenk-hane kurbinde vaki' bir Yahudi haneden bi-kazai'llahi*

¹²⁶ K. Pamukciyan, *İstanbul Yazıları*, haz. Osman Köker, Aras Yayınları, İstanbul, 2002. s.25-26-27-28

¹²⁷ Necdet Sakaoğlu, “Yangınlar-Osmanlı Dönemi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 1994. s. 427.

tealâ ateş zuhur idüp Yalıkenarı ile Unkapanı'na dek geldükden sonra derun-ı kal'aya sirayet idüp şiddet-i rüzgar ile kol kol olmağla bir kolü Küçükbazar yoluyla Kantarcılar ve andan Süleymaniyye Bimar-hanesi ve Ağakapısı yanına ve bir kolü dahi Vefa Cami'i kurbinde Kapudan Mustafa Paşa ve sadr-ı a'zam-ı esbak Numan Paşa re'is-i sabık Ebu Bekr Efendi hanelerini ihrak iderek cami'-i merkuma ve bir kolü Şeh-zade Cami'-i Şerifi etrafını ve minarelerinin külah ve 'alemlerin ve cami' içinde olan halkun eşyasın ve cami döşemesin ve yeniçerilerin eski otaların ve gılman-ı 'acemiyan otalarını ihrak eyledükden sonra Çukur Çeşme üzerinden Laleli Çeşme'nin alt yanundan piş ü es ve yemin ü yesarında olan bunca dekâkîn ve büyüt ve cevami' ve mesacidi yakarak Küçüklanka ta'bir olunur mahalle müntehi ve bir kolü dahi Aksaray üzerinden Vezir İsmail Paşa ve sadr-ı a'zam-ı sabık Yusuf Paşa sadr-ı a'zam-ı esbak 'Amuca-zade Hüseyin Paşa sarayların ve etraf u havalilerin ve Davud Paşa Cami'i'n ihrak edüp Altımermer'e müntehi olan Şehr-eminü'nün yemin ü yesarûn küre-i nâr eyleyerek e'izze-i meşayih-ı kiramdan Yakup Efendi ve Nakşi Efendi Türbesinde karar eyledi ve bir kolü dahi Zeyrek tarafına hücum idüp Hüseyin Paşa-zade Mehmed Beg ve Ebe-zade Efendi haneleri aşağısından güzer ve Numan Paşa Sultanı Sarayı'nı ihrak bi'n-nâr eyledükden sonra Atbazarı ve andan Sultan Mehmed Han Cami'-i Şerifi imareti ve sadr-ı a'zam-ı sabık Hüseyin Paşa Türbesine ve Aksaray tarafından ayrılan bir kolü dahi 'Avretbazarı, ba'dehu Kara Mehmed Paşa Sarayı üzerinden Koca Mustafa Paşa yolu üzerinde vaki' çenarda nihayet bulmuşdur. İrtesi gün Dahve-i kübrada muntafi' olup yigirmi yedi sa'at kadar mümted oldu."¹²⁸

Raşid Mehmed Efendi, Tarih-i Raşid ve Zeyli adlı eserinde ise "Bu hârik-i azîm evâilde meşhûr u manzûr ve mesmu' olan hâriklerin birine benzemeyüp Zeyrek'de Sultân Sarâyı yanarken Atpazarı ve Vefa semti yanarken Eskiödalar ve Sarrachâne başında vâki' Altunuçok Mehmed Ağa'nın hânesi yanarken Küçük Langa

¹²⁸ Şeyhi Mehmed Efendi, a.g.e., s. 3344-3345.

ve Lâleli Çeşme'nin etrafı yanarken At Meydanı tutuşmak gibi 'bi hikmet-i Allah-u teâla' ateşin bir mahalden birkaç mahalle aşuru sıçraması halka bir dürlü telâş u teşviş dahi verüp, katı çok kimesnelerin eşyaları hânesinden hezâr ta'b ü meşakkat ile câ-yı selâmet deyü nakl eyledükleri mahaller de yandı."¹²⁹ sözleriyle aktarmaktadır.

1717 yılı İstanbul Yangını, XVIII. yüzyıl yangınlarının ilki ve en az hasarlı yangını olmasına rağmen 27 saat kadar sürmüştür. Unkapanı'nda başlayan yangın, Vefa semti yakınlarına sıçradığında camileri tahrip ettiği ve halkında eşyalarının zarar gördüğü anlaşılmaktadır.

Ayrıca Vefa Camii etrafına uzanan bölümde Vezir Mustafa Paşa Konağı, Numan Paşa Konağı, Reisülküttap Ebubekir Efendi Konağı ve Şehzadebaşı Camii'ne sığınan halkın eşyaları ve caminin döşemesi yanmıştır.¹³⁰ Kollar halinde İstanbul'un birçok bölgesine yayılan yangın, Koca Mustafa Paşa civarında son bulmuştur.

1750 tarihinde vuku bulan yangın ile alakalı Şemdânizâde Süleyman Efendi, Mür'i't-Tevârîh adlı eserinde "Safer'de Ayazma Kapısı dahilinden zuhûr eden ateş vakt-i işâ'dan vakt-i asre değin on dokuz sa'at mümted olup, tâ Vefa'ya ve Süleymaniye Bîmârhânesine varınca nice kebîr saraylar ve menâzil ve dekâkîn ile Ağa-kapısı'nı ihrâk eyledi."¹³¹ sözleriyle aktarmaktadır.

Küçükpazar mahallesinde başlayan 4 Şubat 1750 tarihli yangın rüzgârın azizliği ile büyük bir yangına dönüşmekle beraber bir kolu Süleymaniye üzerinden Vefa Camii'nin bulunduğu tarafa yönelip evleri vb. yapıları ortadan kaldırmıştır.¹³² Şemdânizâde Süleyman Efendi, daha önce yaşanan yangınlara benzemediğini

¹²⁹ Raşid Mehmed Efendi-Çelebizade İsmail Asım Efendi, "Tarih-i Raşid ve Zeyli" (haz.) Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul, 2013. s.1098.

¹³⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1963. s. 23.

¹³¹ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, "Mür'i't-Tevârîh" haz. Prof. Dr. M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1976. s. 153.

¹³² Mustafa Cezar, a.g.e., s.34.

aktarmakla beraber aynı zamanda Vefa semtine ulaştığında büyük yapılara, dükkanlara, konaklara verdiği zararı da aktarmaktadır.

1756 tarihinde ise Cibali merkezli başlayan yangınların kollara ayrılmak suretiyle Şehzadebaşı üzerinden Vefa semtine de sıçraması sonucu birçok ev, işyeri, ibadethâne zarar görmüştür. Mimar ağa mescidi, Şeyh Ebü'l Vefa Camii ve medresesi tamamen ortadan kalkmış¹³³ ve bu yapıların XVIII. yüzyılda yeniden inşa edildiği düşünülmektedir.

Bu tarihe kadar görülen en büyük yangın olması hasebiyle halkta büyük bir infiale sebebiyet verdiği ve toplumun uzun süre etkisinden kurtulamadığı gözlenmektedir. Aynı zamanda ekonomik anlamda da olumsuz yansımalarının etkileri olarak şehir ve/veya mahalle-semtlerden göçlere sebebiyet verdiği görülmektedir.¹³⁴

1782 yılına gelindiğinde İstanbul halkı bu yüzyılın en büyük yangınını müşahede etmiştir. Bir senenin içinde üç büyük yangın çıkmış olup, bunlardan bir tanesinin tahribatı çok daha büyük olmuştur.¹³⁵

Halk arasında üç aylar olarak kabul gören reşen (Receb, Şaban ve Ramazan) aylarında (Hicri 1196) üç büyük yangın gören şehirde Balat ve Fener arasında Dibek Mahallesiinde çıkan yangın “Harîk-i Kebîr”¹³⁶ olarak ifade edilirken Gül Camii yakınlarında Çingiraklı Değirmen Mahallesiinde başlayıp kollar halinde İstanbul’u çevreleyen yangın ve aynı zamanda en tahripkâr olanı ise “Hârîk-i Ekber”¹³⁷ olarak

¹³³ Fatih Köse, (2019) “1756 İstanbul Yangını”, S. 2, *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 204.

¹³⁴ Fatih Köse, a.g.m., s.209.

¹³⁵ Kenan Yıldız, “1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit Çıkarım ve Yorumlar” *Osmanlı İstanbul’u II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu*, Bildiriler, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 2014. s.707.

¹³⁶ Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi, a.g.e. s. 53.

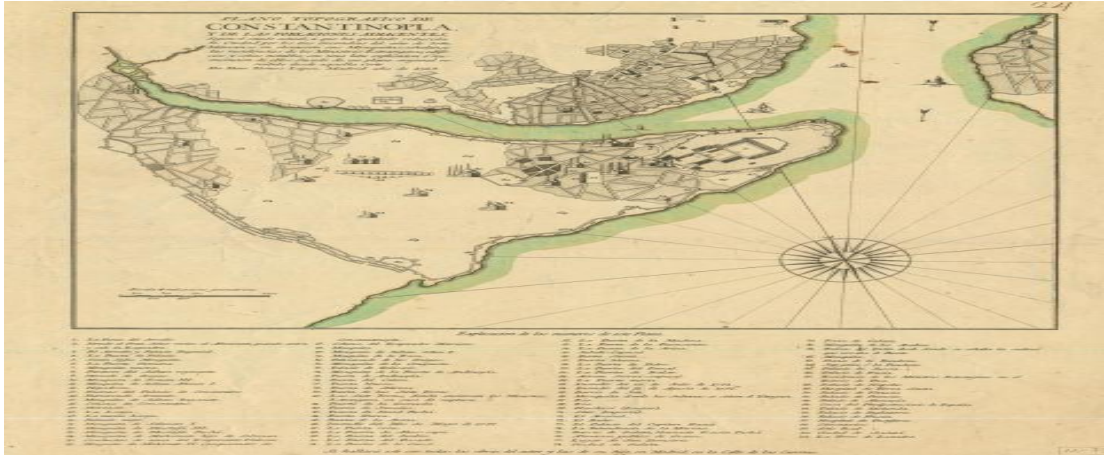
¹³⁷ Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi, a.g.e. s. 57.

kayıtlara geçmiştir. Yangının kontrol altına alınması yaklaşık altmış beş saat sürmüştür.¹³⁸

Ciddi manada maddi ve manevi yıkımlara sebebiyet veren bu yangın sonrasında ahşap yapıların yanı sıra kâgirden cami, çeşme, sebil gibi yapılar da zarar görmüştür.¹³⁹

Yangında büyük tahribatın olmasının temel sebepleri arasında ahşap yapıların yaygın kullanımı¹⁴⁰ olmakla beraber kâgir yapıların da zarar görmesi yangının şiddetini açıklamaktadır.

Çalışmamızın konusu olan Vefa semti özelinde Şeyh Ebü'l Vefa Camii ve meydana bulunan çeşmelerin de ciddi zararlar gördüğü hatta yıkıldıkları ve yeniden inşa edildikleri de anlaşılmaktadır. Zaten yangınların şehirde bıraktığı etkiye bakacak olursak böyle büyük bir âfet sonucu semtin bu durumdan olumsuz etkilenmemesi pek mümkün gözükmemektedir.

Harita 2. Thomas Lopez'in 1782 yılındaki yangını gösteren haritası: <https://www.istdergi.com/tarih-belge/haritalardaki-istanbul>

¹³⁸ Kenan Yıldız, a.g.m., s. 708-709-710.

¹³⁹ Fatma Ürekli, "Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2010. s. 114.

¹⁴⁰ Fatma Ürekli, a.g.m., s.112.

3.3.1.1. Tulumbacı Ocağı

Tulumba, İtalyanca “Tromba” kelimesinden türetilmiş bir kelime olup, bu aleti kullanan kişiye de “Tulumbacı” denilmiştir.¹⁴¹

Osmanlı Devleti’nde Tulumbacı Ocağı Teşkilâtının kurulması Fransız kökenli bir mühendis olup, XVIII. yüzyıl başında donanmayla katıldığı Venedik seferinden (1715) dönüşte Müslüman olan Gerçek Davud Ağa olarak da anılan bir zat (David) tarafından 1720 tarihinde gerçekleştirildi.

Tulumbacı Ocağı kurulduğu ilk dönemde altı zabıt ve elli neferden oluşmaktaydı. Yine ilk dönemde Yeniçeri ocağına bağlı bir birlik olarak görevini ifa ederken yüzyılın ortalarına doğru Topkapı Sarayı ve Tersane’de Bostancıbaşı’na bağlı olan birer tulumbacı ocağı bulunmaktaydı.¹⁴²

XVIII. yüzyılın sonlarında halk tarafından oldukça rağbet gören tulumbacılık günümüzdeki kulüp anlayışı gibi taraftar bulmaya başlamış ve her mahalle-semtte kurulup birbirleriyle yarışır duruma gelmişlerdi.¹⁴³

İstanbul’da vuku bulabilecek yangınları gözetlemek ve yangın çıktığında şehrin belirli noktalarına alarm vermesi amacıyla 1750 yılında Galata, Beyazıt ve İcadiye’de üç yangın kulesi kurulduğu görülmektedir. Bu yangın kulelerinden farklı yöntemlerle¹⁴⁴ bekçilere ve tulumbacılar haber ulaştırıldığı görülmektedir.¹⁴⁵

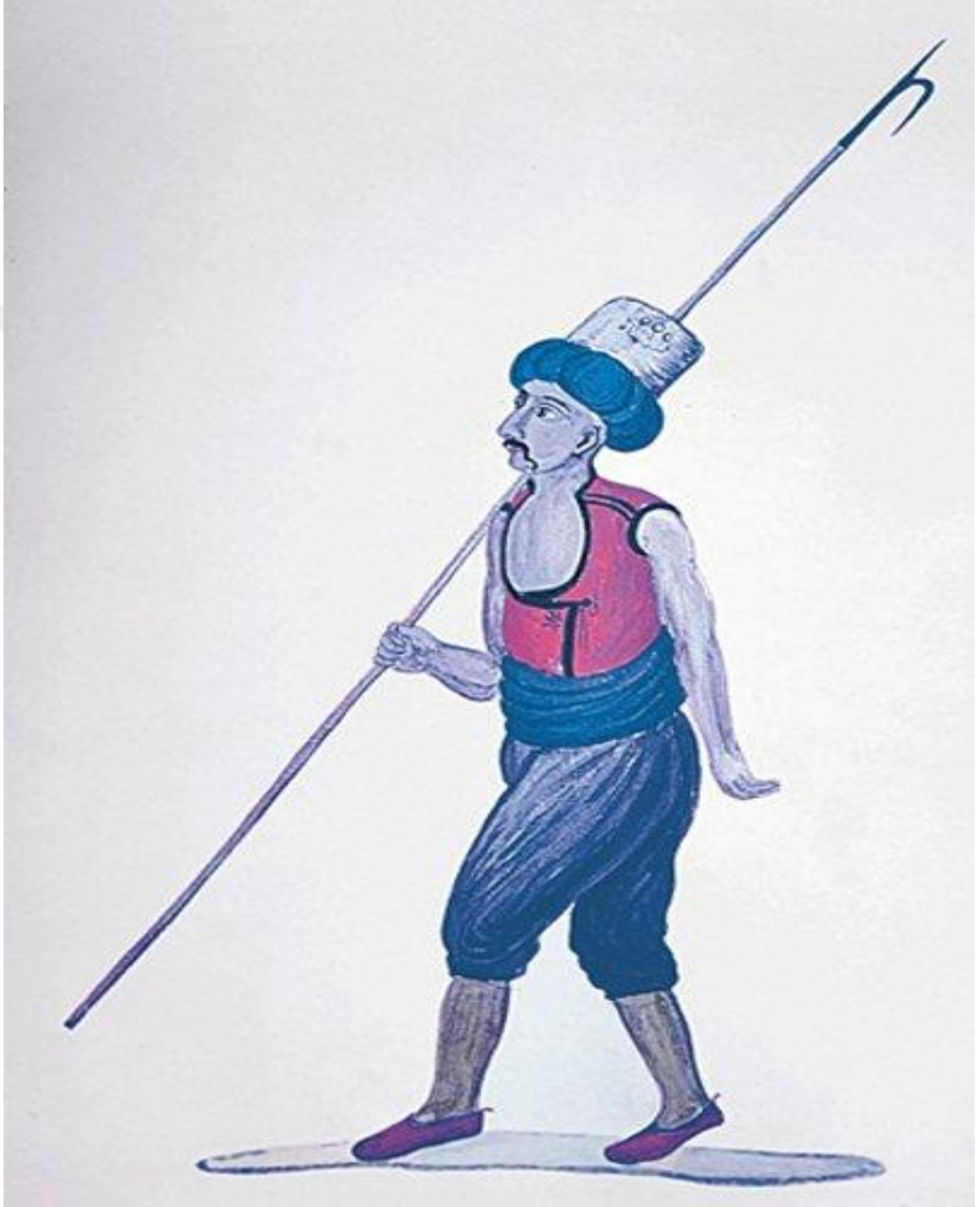
¹⁴¹ Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları" . *Tarih Dergisi*, 2011. s. 771.

¹⁴² Yüksel Çelik, (2012), “Tulumbacı” *DİA*, C. XXXXI. s. 369.

¹⁴³ Sema Doğan, “Semavi Eyice ile İstanbul’a Dair”, Kültür A.Ş., İstanbul, 2013. s. 131.

¹⁴⁴ Maytap patlatmak, top atmak, davul veya kös çalmak, farklı renklerde bayrak sallamak gibi teamüller uygulanırdı.

¹⁴⁵ Yüksel Çelik, s. 369-370.

Fotoğraf 1. XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde tulumbacı eri: Klaus Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert, Graz 1966, IV. s.104.

Fotoğraf 2. XVIII. yüzyıla ait bir kıyafet albümünde yangın söndürmeye giden tulumbacıların tasvirleri: Klaus Türkische Gewönder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert, Graz 1966, IV. s.105

XVIII. yüzyılda vuku bulan afetlerden yangınların şiddeti ve yayılma hızı göz önüne alındığında Tulumbacı Ocağı'nın önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıktığı ve yüzyıl boyunca gelişimini tamamlamaya çalıştığı görülmektedir. Her ne kadar sonraki yangınlar karşısında yeterli olmadığı görülse de yangın söndürme uygulamaları arasında önceki yüzyıllara nazaran daha profesyonel bir çalışma olup, Tulumba teşkilatının başlangıcı olması hasebiyle Osmanlı devletinin askerî bir birliği olarak mühim bir yer teşkil ettiği görülmektedir.

3.3.2. Depremlerin Sosyal Hayata Etkileri

XVIII. yüzyılda İstanbul ve çevresinde 1707-1719 yılları arasında birçok şiddetli deprem meydana gelmiş ve akabinde artçı sarsıntılarının devam etmesi şehrin sakinlerini tedirgin ettiği görülmekle birlikte meydana gelen depremlerin yıkıcı etkisinin olmadığı görülmektedir.¹⁴⁶

Neredeyse her yıl İstanbul ve çevresinde bir veya birkaç defa hissedilen depremler belli ki İstanbul'da olacak büyük bir depreme de işaret etmekteydi. 1752 yılında Trakya bölgesinde etkili olan depremle birlikte Edirne'de Selimiye Camii dahil dört cami dışında kalan tüm camilerin minarelerinin yıkıldığı görülmektedir.

1754 yılında ise İstanbul merkezli meydana gelen depremde Fatih Camii ve Bayezid Camii'lerinin kubbeleri ve birçok caminin minarelerinin yıkıldığı görülmektedir.¹⁴⁷

1766 yılına gelindiğinde ise meydana gelen depremin halk üzerinde psikolojik olarak bıraktığı etkiye bakacak olursak büyük oranda ölümlerin olduğu ve ciddi manada tahribata ve yıkıma sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.¹⁴⁸ Depremlerin ve artçı sarsıntılarının bu tarihten sonra da hafif hafif devam ettiği görülmektedir.¹⁴⁹

XVIII. yüzyıl boyunca devam eden depremler yangınlar kadar olmasa da toplumu olumsuz anlamda etkilediği ve psikolojik olarak toplum üzerinde hasarlar bıraktığı anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶ Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2002. s.71.

¹⁴⁷ Orhan Sakin, a.g.e., s.73.

¹⁴⁸ Fatma Ürekli, a.g.e., s. 104-105.

¹⁴⁹ Orhan Sakin, a.g.e., s.74-75.

3.4. İLMÎ HAYAT

3.4.1. Harita ve Haritacılık

Osmanlı devletinde deniz haritaları ile başlayan haritacılık anlayışı daha sonraları askeri haritacılık anlayışına dönüşmüş ve Harita Çizim Mektebi kurulmuştur. Mektebin kurulması ile birlikte personel istihdam ihtiyacı hasıl olmuş ve gelişen bu ihtiyaca binaen mektep için bir nizamname hazırlanarak mektebe kabul edilecek talebelerin kuralları ve eğitim teamülleri belirlenmiştir. Oluşturulan bu müessese ve uzman personel sayesinde dere, tepe, göl, nehir vb. gibi coğrafi yerlerin harita üzerindeki konumları görülmeye başlamıştır.¹⁵⁰

Osmanlı haritacılık anlayışında XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla dek her yüzyılda bir önceki yüzyıla nazaran daha etkili bir gelişme olduğu kaydedilirken¹⁵¹ özellikle XVII. yüzyıldaki haritalarda semtlere de yer verildiği görülmektedir.¹⁵²

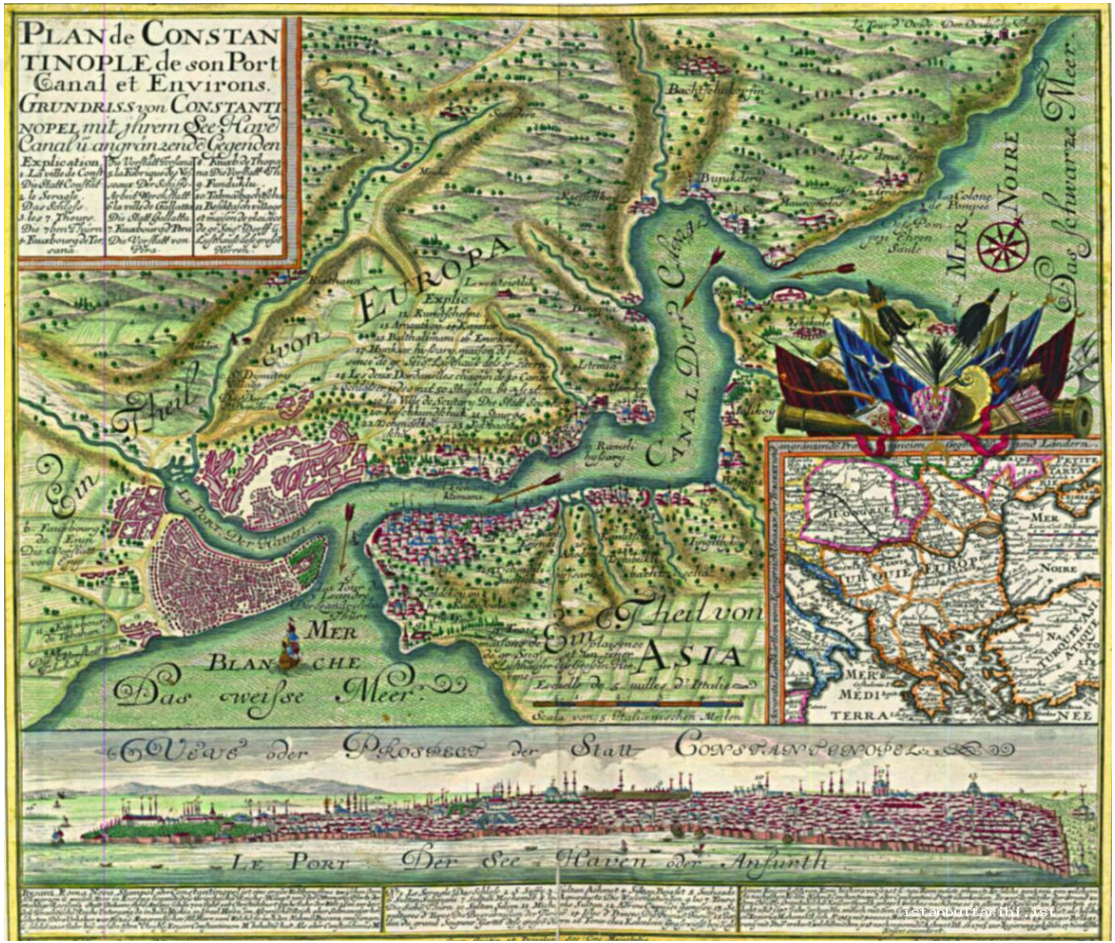
Osmanlı haritalarından aldığımız konum bilgilerindeki eksiklerimizi Batılı harita kaynaklarından tamamlayabilmekteyiz. Aşağıda yer alan görsellerde tam bir tanımlama yapılamamakla birlikte XVIII. yüzyıl için dönemsel bir fikir vermesi bakımından önemli bilgiler içerdiğini düşünmekteyiz.

¹⁵⁰ Derya Geçili, “Osmanlı Devleti’nde Harita Çizimi Mektebi” *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi*, C. 3, S. 2, 2020. s. 187.

¹⁵¹ Osmanlı Haritacılık anlayışında Batıdaki yaşanan gelişmelerin aksine istisna olarak XVIII. yüzyılda önemli bir gelişme kaydedilmediği anlaşılmaktadır.

¹⁵² İrfan Dağdelen, “Osmanlı Haritalarında İstanbul” C. I, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 545.

Batılı kaynaklarda XVIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren basılmış bazı İstanbul haritalarına göz attığımızda daha önce yapılmış haritalardan farklı olarak haritaların alt kısmına eklenmiş olan panoramalar dikkat çekmektedir. Ayrıca daha çok sanatsal kaygılar gözetilerek yapılmış haritalar olduğu Harita 3 ve Harita 4'teki örneklerde karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³

Harita 3. Andelfinger & Seutter, Haliç panoramalı İstanbul haritası, Augsburg 1735, bakır baskı: Ayşe Yetişkin Kubilay, “Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul” C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 530.

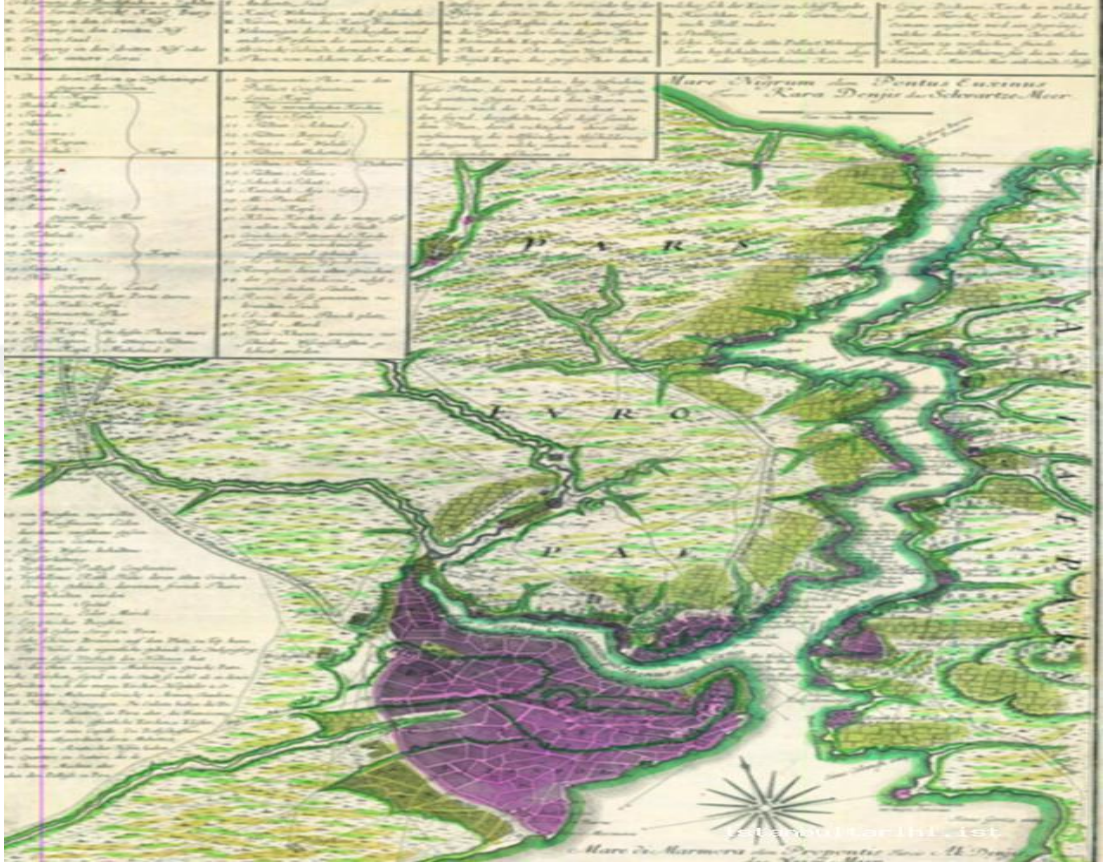
¹⁵³ Ayşe Yetişkin Kubilay, “Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul” C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 529-530.

Harita 4. Lotter, Haliç panoramalı İstanbul haritası, 1767, bakır baskı: Ayşe Yetişkin Kubilay, “Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul” C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 531.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha çok ölçekli haritalara yakın çalışmaların başladığı görülmekle birlikte ilk defa adım hesabı ile yürüyüş saati de dikkate alınarak çizilen haritalar karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmaların özgün tarafı ise daha önce yapılan haritalardan farklı olarak bir kentte yer alan tüm yapıların harita üzerinde isimlerinin listelenmesi ve işaretlenmesine olanak sağlamasıdır.¹⁵⁴

¹⁵⁴ Ayşe Yetişkin Kubilay, a.g.m., s.533.

Harita 5. Von Reben, Adım hesabıyla çizilmiş Boğaz haritası, 1764, bakır baskı: Ayşe Yetişkin Kubilay, “Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul” C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 532.

XVIII. yüzyılın son çeyreğine geldiğimizde ise Osmanlı ordusunda mühendis olarak görev yapmış olan Buondelmonti tarafından 1786 yılında şehri gözlemlenerek marifetiyle ilk bilimsel ölçekli İstanbul haritasının çizildiğini görmekteyiz.¹⁵⁵ Dönemin önemli çizimlerinin başında gelen bu harita ile birlikte İstanbul şehri ve Vefa semtinin konumlarını daha detaylı ve bilimsel bir şekilde görme imkanı bulmaktayız.

¹⁵⁵ Ayşe Yetişkin Kubilay, a.g.m., s.533.

Harita 6. F. Kauffer-J. B. Le Chevalier, İstanbul'un ilk bilimsel ölçekli haritası, çizim 1786, baskı yılı 1800: Ayşe Yetişkin Kubilay, "Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul" C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 533.

3.4.1. Kadılık Müessesesi ve Osmanlı Mahkemeleri

İlmiye sınıfının önemli mezunlarının çeşitli seviyelerden geçerek geldikleri makam olması hasebiyle kıymetli bir müessesedir. Osmanlı adalet mekanizmasının temelini oluşturan bu yapının yüzyıllar boyunca devam edegeldiği görülmektedir. Kadılık müessesesinin en önemli hususlarından biri de XV-XVII. yüzyıl kadısının

XVIII. yüzyılda yaşanan düzen değişikliğinde konumunu muhafaza etmesidir.¹⁵⁶ Bu yüzyılda kadılık müessesesinin merkezî idarenin güç kaybına bağlı olarak mahalli idareler ile görev çatışması yaşamasından dolayı ortaya çıkan değişimlere intibak sorunu yaşamaması, ayakları yere sağlam basan bir geleneğe sahip olduğunu göstermektedir.¹⁵⁷

Osmanlı mahkemesinde mekân anlayışı hakkında çok detaylı bilgi olmayıp bir mekânda kurumsallaşma durumuyla alakalı olarak Tanzimat dönemine kadar tam bir mekândan söz etmek pek mümkün değildir. Ancak kadıların yüzlerce evrakı sicil defterlerine kayıt ettikten sonra bunları konaklarında muhafaza ettiği ve günümüze kadar gelmesinin bu yöntem ile olduğu düşüncesinin de yeterli olmadığı görülmektedir.¹⁵⁸

Bu iki varsayımdan yola çıkarak Tanzimat'tan önce bir mekân kavramının varlığı fakat nasıl olduğu hakkında bir belgeye ulaşamadığımızı söyleyebiliriz. Bu çıkarımdan sonra Kadı'nın mahkemeyi nasıl oluşturduğuna bakacak olursak vakanın olduğu yerde mekân gözetilmeksizin kurulan mahkemelerde olayları çözdüğünü düşünmekteyiz. Böyle bir durumun faydasına bakacak olursak, hem adaletin gecikmesine sebebiyet vermemek hem de olayları sığağı sığağına neticelendirip daha fazla büyümesine ve zaman aşımına uğramasına engel olmak olduğunu düşünmekteyiz.

3.4.1.1. Kadı Hızır Bey (İstanbul'un İlk Kadısı)

İstanbul'un fetihten sonra ilk kadısı olacak olan ve Vefa semtinde bir başka mahalleye adını verecek olan Hızır Bey, ilmi donanımı ile Fatih Sultan Mehmed'in

¹⁵⁶ İlber Ortaylı, (2001), "Kadı", *DİA*, Cilt: XXIV, İstanbul, s. 69-70.

¹⁵⁷ İlber Ortaylı, (2001), a.g.m., s.71.

¹⁵⁸ M. Akif Aydın, (2003), "*Mahkeme*", *DİA*, Cilt: XXVII, Ankara, s. 343.

dikkatini çekmiş, Mısır ve Suriye'den gelen Arap âlimleriyle giriştiği münazarada üstünlük sağlaması neticesinde Bursa'daki Çelebi Mehmed Medresesi müderrisliğine atanmıştır. İstanbul'un Fethi sonrası kurulacak ilk semtlerden olan Vefa semti dahilinde bir mahalleye yerleşmiş ve burada İstanbul'un ilk kadısı olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından görevlendirilerek çeşitli ilmi meseleler ile ilgilenmeye başlamıştır. İdarecilik görevi ve genç yaşta vefatı böyle bir âlimin sınırlı sayıda eser bırakmasına sebebiyet vermiştir.¹⁵⁹

3.4.2. Medreseler

İslâm dininin kabulü ile birlikte medrese kültürünün Türklerde oturmaya başladığı ve birçok alimin de bu medreselerde yetiştiği görülmektedir. Osmanlı devleti klasik dönemde eğitim meselesini geleneklerden ayrılmadan üstüne eklemeler yaparak geliştirmiş, esas itibariyle maksadı dinî bilgilerle donanmış bireyler, özelde ise fennî ilimlere de haiz bireyler yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

Medreseler ya bir külliyein yahut bir manzumenin içerisinde yer almakla birlikte yine bir caminin müstemilâtı olarak veya müstakil olarak da kendine yer bulabilmektedir. Medreselerin Fatih Sultan Mehmed devri ile birlikte genel olarak toplandıkları semtlere bakıldığında Vefa semti de dikkat çekmektedir.¹⁶⁰

Bir diğer husus olarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar İstanbul'da medrese sayısının 126'yı geçmediği görülmektedir. XVIII. yüzyıl ile birlikte inşa edilen medrese sayılarına göz attığımızda ciddi bir artış olduğu görülmekle beraber yine de müderris sayılarının medrese sayılarından fazla olduğu ve müderrislerin atanacağı medreselerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ayrıca öğrenci seçmelerine de ihtiyaç

¹⁵⁹ Mustafa Said Yazıcıoğlu, (1998), "Hızır Bey", *DİA*, Cilt: XVII, İstanbul, s. 413-414.

¹⁶⁰ Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK, Ankara, 2000. s. 6.

duyulduğu ve şeyhülislamlık makamı önünde imtihana tabi tutularak sınavların yapıldığı görülmektedir.¹⁶¹

XIX. yüzyıla gelinene dek inşa edilen medrese sayısının 500'ü aşkın olduğu tespit edilmektedir. Fakat bu yüzyıl, ağırlıklı olarak afetlerle geçtiği için medreseler de bu durumdan olumsuz etkilenmiş, hatta bir kısmı yıkılmış, diğer bir kısmı da ortadan kalkmıştır.¹⁶²

3.4.2.1. Vefa Medresesi (Hânekâh)

Medrese II. Bayezid zamanında, semtin adını alan Vefa külliyesinin yapılar bütününe oluşturan bir parçası olarak bina edilmiş olup, Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği yapılarla karıştırıldığı, vakfiyesinde medrese kısmından bahis geçmediği anlaşılmaktadır.

İşlevini XVIII. yüzyılda aktif sürdüren Vefa medresesinden günümüze sadece batı ve kuzey duvarları ulaşabildiği görülmektedir. Ayrıca başodası bulunmayan medresenin ibadet zamanları dışında dersane olarak kullanıldığı düşünülmektedir.¹⁶³

Medrese pâye bakımından 1476-77 tarihlerinde ellili medrese iken, 1594-95 tarihinden 1600-1 tarihlerine kadar altmışlı medrese arasında yer almaktadır.¹⁶⁴ XVIII. yüzyılın sonlarında medresede iki imam, bir hademe olmak üzere toplam 15 kişinin yaşadığı bilinmektedir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985. s.231-232.

¹⁶² Mübahat Küttükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1977. s.278.

¹⁶³ Aziz Doğanay, (2006/1), a.g.m., s. 83.

¹⁶⁴ Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1976. s.535-536.

¹⁶⁵ Mübahat Küttükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 132.

XVIII. yüzyılda Medine Kadılığı yapan Hoca-zâde Lûtfullah Efendi, Bursa ve Eyüp Kadılığı yapan Müfettiş-i Hameyn Abdülbâki, Edirne Kadılığı yapan Eşref-zâde Seyyid Abdullah Efendi, Kudüs Kadılığı yapan Seyyid Ahmed Efendi, Vefa Medresesinde müderrislik görevinde bulunmuş önemli şahsiyetlerden bazılarıdır.¹⁶⁶

3.4.2.2. Molla Gürânî Medresesi

Vefa'da Molla Şemseddin Camii sokağı ile Divan Efendisi sokağı arasında bulunan Theodoros Kilisesi'nden çevrilme caminin müstemilatından olan binada inşa edilmiş olup,¹⁶⁷ caminin XVIII. yüzyılda varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁶⁸

3.4.2.3. Kirmasti Medresesi

Vefa'da diğer adı "Sinekli Medresesi" olarak kayıtlı olduğu tespit edilen medresenin II. Bayezid tarafından dönemin kadılarından olan Sinaneddin Yusuf bin Hüseyin Kirmasti'ye ait medrese ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Banisinin Evliya Mehmed Efendi olduğu 1792 sayımında ve 1914'te hazırlanan Ders vekâleti defterlerinde görülebilmektedir.

Medresenin 1792 sayımına göre 7 odası bulunup, yine bu sayımda 10 kişinin yaşadığı ve bunların arasından bir kişinin naip olarak atanmasından sonra 9 kişinin medresede kaldığı görülmektedir. Bir ikisi hariç olmak üzere medrese odalarının güneş görmediği ve çok rutubetli olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Zekeriya Kurşun; Bekir Cantemir; Mustafa Göleç, "Medâris-i İstanbul Yaşayan İstanbul Medreseleri" C. I., İBB Basın Yayın Müdürlüğü, İstanbul, 2008. s. 294.

¹⁶⁷ Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 133-134.

¹⁶⁸ Mübahat Kütükoğlu, *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, s. 381.

¹⁶⁹ Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 136.

3.4.2.4. Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi

Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu tahmin edilmektedir. Aslen Edirneli bir sipahinin oğlu olan Ahmed Paşa Osmanlı devletinde başdefterdarlık yapmış ve çeşitli kademelerde görev almış olan nadir maliyecilerdendir.¹⁷⁰

Medrese Vefa semtinin Molla Hüsrev mahallesinde, Molla Hüsrev Camii'nin tam karşısında konumlanmıştır.¹⁷¹ Bünyesinde hazire, sebil, türbe ve medrese bulunduran bu eser külliye formatında yapılmış ve günümüzde de ayakta kalmayı başaramamış bir yapıdır. Ahmed Paşa'nın yaptırdığı medresenin tarihine kayıtlarda ulaşılacakla birlikte ilk müderris kayıtlarından yola çıkılarak XVII. yüzyılın başlarında faaliyete başladığı tahmin edilmektedir.¹⁷²

XVIII. yüzyıla kadar mimarî gelişimini devam ettiren bu eserin kubbe işlemlerine bakıldığında kalem işlerinin üslup bakımından her ne kadar XVII. yüzyıla ilişkilendirildiği düşünülse de Erdem Yücel bunun XVIII. yüzyıl mimarî karakteristik özellikleri yansıttığını düşünmektedir.¹⁷³

Medrese bir dersane ve on yedi medreseden oluşmaktadır. Hücreleri ocaklı olan medresenin kubbeli ve kare planlı bir yapıya sahip olup, dikdörtgen planlı avlu kısmının üç tarafını U çizerek çevrelemektedir. Son kısımda türbe ve dersane konumlanmaktadır. Ayrıca XVIII. yüzyılda Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesinde Bosna Kadılığı yapan Şaban-zâde Kethüdâsı Ahmed, Eyyub Ağa Hocası Mehmed, Sirozi Hasan Efendi, gibi isimler müderrislik görevinde bulunmuştur.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Erdem Yücel, (1968), "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", *Arkitekt*, 331 s. 132.

¹⁷¹ Semavi Eyice, (1994), "Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi", *DİA*, Cilt: X, İstanbul. s. 547.

¹⁷² Mikail Uğuş, *Vefa Ekmekçizade Külliyesi*, İlim Yayma Vakfı, İstanbul, 2014. s.63.

¹⁷³ Erdem Yücel, (1968), a.g.m. s. 134.

¹⁷⁴ Zekeriya Kurşun; Bekir Cantemir; Mustafa Göleç, a.g.e., s. 249-250.

3.4.2.5. Kalenderhâne Medresesi

Fetih'ten sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından camiye çevrilen, fakir ve miskinler için yapılmasından mütevellit “Kalenderhâne” ismini alan bu yapıya sonradan bir medrese ve sıbyan mektebi eklenmiş olup bânîsi hakkında bilgiler ihtilaflıdır.

Günümüzde mevcudiyetini kaybetmiş olan yapının XVIII. yüzyılın sonunda yapılan sayımda 15 odasının ve 1 müderrisinin olduğu, ayrıca 27 kişinin ikamet ettiği kayıtlarda görülmektedir. Bunların 4'ü odalarda yalnız yaşarken 6'sının hizmetlerini gören mülazımlarla aynı odada kaldığı tespit edilmiştir.¹⁷⁵

3.4.3. Mektep

3.4.3.1. Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi

Es- Seyyid Recâî Mehmed Efendi 1717'de dünyaya gelmiş ve 1761 tarihine gelene kadar çeşitli devlet kademelerinde görev almış olup reisülküttablığı kadar yükselmiştir. 1772 tarihinde ikinci kez atandığı reisülküttablık görevinden hastalığı sebebiyle alınmıştır. 1780 tarihine gelindiğinde hamamda geçirdiği felç sonucu hayata veda eden Recâî Mehmed Efendi, Şehzadebaşı Camii'nin bugünkü Fevzipaşa Caddesine bakan tarafına defnedilmiştir.¹⁷⁶

Recâî Mehmed Efendi vefatından 6 yıl evvel ciddi bir hastalığa yakalanmış ve bu hastalıktan kurtulduğu takdirde bir sıbyan mektebi ve sebil yapmayı adanmıştı. Bu hastalığın etkisinden olsa gerek mektebin kitabesinin altında “*Ölüm kaderi olduğu halde dünyayı talep edene şaşarım*” ifadesinin yer aldığı görülmektedir.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Mübahat Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, s. 140.

¹⁷⁶ Mikail Uğuş, *Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi Sebili ve Çeşmesi*, İYV, İstanbul, 2018. s.59

¹⁷⁷ Komisyon, *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Bel. Yay. İstanbul, 2016. s. 337.

Nitekim 1774 senesinde bu gerçekleşmiş ve kendisine taalluk eden zeametleri bu yolda vakfederek ve ruus-ı hümayundan onayını da alarak bir vakıf kurduğu görölmektedir.¹⁷⁸

Vakfın gelirleri arasında İstanbul, Galata ve Üsküdar'da bulunan bostanlar, Geyve'deki bâc-ı bazar ile Hacı İsa Pazarı'ndan alınan vergiler vardır. 1775 yılında faaliyetlerine başlayan mektebe Recâî Efendi'den sonra kimlerin sahip çıkacağı etraflı bir şekilde yazıldığı görölmektedir.¹⁷⁹

Osmanlı devleti, batı tarzı eğitim anlayışının yanı sıra Barok-Rokoko akımının etkisi ile birlikte mimarî olarak da etkilenmiştir. XVIII. yüzyıla gelindiğinde önceki yüzyıllara nazaran sebil ve mektepler başta olmak üzere bu tarz yapılar özellikle İstanbul'da ciddi bir artış göstermiştir.¹⁸⁰ Recâî Mehmed Sıbyan mektebi bu dönemin Vefa semti özelinde önemli eserler arasında yer almaktadır.

3.4.4. Kütüphaneler

3.4.4.1. Şeyh Vefa Kütüphanesi

XVII. yüzyılın sonlarına dek varlığı bilinen Şeyh Vefa Kütüphanesinin, Vefa külliyesinin bir parçası olduğu fakat II. Bayezid dönemine ait bir vakfiyede yer almasının kütüphanenin hangi tarihte kurulduğunu bilmekle alakalı bir çıkmaza sebebiyet verdiği düşünölmektedir. Dinî ve felsefî ağırlıklı kitapları Şeyh Vefa'nın kütüphaneye vakfettiği vakfiyesinden anlaşılmaktadır. Şeyh Vefa kitapların kullanılması hususu ile alakalı okuyacak kesimi üç tabakaya ayırmış ve bunlarla alakalı olarak bu üç tabakayı üst – orta – alt tabakalar olarak belirlemiştir. Bunlardan üst tabakada olanlar kitaplara rehin konulmaksızın ulaşırken diğer tabakalardan kitap

¹⁷⁸ Mikail Uğuş, (2018), a.g.e., s. 63.

¹⁷⁹ Mikail Uğuş, (2018), a.g.e., s. 63,65,67.

¹⁸⁰ Mikail Uğuş, (2018), a.g.e., s.25.

alacak olanlara sağlam bir kefil karşılığında verilmesi şart koşulmuştur.¹⁸¹ Ancak sonraki yıllar hakkında kitaplar ve kütüphane hakkında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

3.4.4.2. Şehid Ali Paşa Kütüphanesi

III. Ahmed'in sadrazamlarından Şehid Ali Paşa tarafından (Vakfiye kayıtlarından anlaşıldığına göre) 1715 yılında yaptırılan kütüphane 1716 yılında faaliyete başlamıştır.¹⁸² Vakfiyede kütüphane görevlilerinin yapması gereken işler ve kütüphanenin açılış kapanış saatleri, açık olduğu günler ve kitap sayımı ile alakalı teamüller belirlenmemiş olup yalnızca kitaplardan faydalanılması şart koşulmuştur. Şehid Ali Paşa'nın bilinmeyen iki vakfiyesinin daha olduğu düşünülmektedir. Kuzguncuk ve Üskübî mahallesinde kurduğu 2 kütüphane ile birlikte bu kütüphaneleri birleştirmesi fikrinin olduğu ancak şehid olduğundan dolayı bunu gerçekleştiremediği düşünülmektedir. Vefatından önce tüm kitaplarını kütüphaneye vakfettiği anlaşılmış, fakat konak ve yalısında kalan kitapların önemli bir kısmının müsadere edildiği anlaşılmaktadır.¹⁸³

Bina bugün Vefa Lisesi'nin bahçesinde yer almakta olup Vefa Vakfı ve Vefalılar Derneği olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁴

¹⁸¹ İsmail E. Erünsal, (2010) "Şeyh Vefa Kütüphanesi", *DİA*, Cilt: XXXIX, İstanbul, 74.

¹⁸² İsmail E. Erünsal, "Osmanlı Döneminde İstanbul Kütüphaneleri", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. VII, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 2015. s. 590.

¹⁸³ İsmail E. Erünsal, (2010) "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", *DİA*, Cilt: XXXVIII, İstanbul, s. 435-436.

¹⁸⁴ İsmail E. Erünsal, (2010), a.g.m. s. 436.

3.4.4.3. Atıf Efendi Kütüphanesi

Atıf Efendi Kütüphanesi, mimarî olarak dönemine uygun ve planlı bir şekilde inşa edilip göze hoş gelen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁵ İlk gelir kaynaklarını Defterdar Âtîf Mustafa Efendi 1146 (1733)-1153 (1740) tarihlerinde hazırlattığı vakfiyelerle başlatmış olup, 1153-1154 (1740-1741) tarihinde ise düzenlenen birkaç vakfiye ile kütüphanenin inşasının gerçekleştiği görülmektedir.¹⁸⁶

Kütüphanenin giriş kapısı üzerindeki kitabede “Dâr’ül Kütüb-i Âtîf - H.1289” yazmaktadır. Binanın iç kısmındaki bir kitabede ise Yusuf suresinin 64. ayeti yer almaktadır.¹⁸⁷ Fuat Sezgin, Atıf Efendi Kütüphanesi’nin ehemmiyetini vakfiye incelemeleri neticesinde 1. ve 2. Vakfiye olmak üzere özetlemektedir.¹⁸⁸

Birinci vakfiye tarihçesinde, vakıf şartları, kullanım özellikleri, görevlendirme gibi bir takım ıslah edici bilgiler verilmekle birlikte İstanbul kütüphanelerinin tetkiki açısından ciddi bir boşluğu dolduracağını anlamaktayız.¹⁸⁹ İkinci vakfiyenin tarihçesinde ise kıymeti anlaşılamamış ve/veya bilinmeyen eserlerin ortaya çıkarılmasına katkı sağlaması bakımından önemine vurgu yaptığını anlamaktayız.

Kütüphane tipik bir XVIII. yüzyıl eseri olarak¹⁹⁰, batı mimarisinin Osmanlı devletinde karşılık bulmaya başladığını ve bağımsız kütüphanelerin Köprülüzâde Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesinden sonra ikincisi olduğunu görmekteyiz.¹⁹¹

¹⁸⁵ Semavi Eyice, (1991), “Atıf Efendi Kütüphanesi, Mimari” *DİA*, Cilt: IV, İstanbul, 61.

¹⁸⁶ İsmail E. Erünsal, (1991), “Âtîf Efendi Kütüphanesi”, *DİA*, Cilt: IV, İstanbul, 60.

¹⁸⁷ Komisyon, *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Bel. Yay. İstanbul, 2016. s. 374.

¹⁸⁸ Fuat Sezgin, “Atıf Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi” [Muhammed Fuad]. İstanbul, 1954. [*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*] [*TDED*], C. VI, 132-133. sayfa

¹⁸⁹ Komisyon, *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Bel. Yay. İstanbul, 2016. s. 721.

¹⁹⁰ Murat Belge, a.g.e., s. 252.

¹⁹¹ Fatih Rukancı, (2005), Atıf Efendi Kütüphanesi, *Türk Kütüphaneciliği*, C. 19, S. 4., s.465.

Atıf Efendi'den önce yapılan çalışmalara zemin hazırlandığının göstergesi olarak, Sultan III. Ahmed'in sarayda bir kitaplık yaptırması ve I. Mahmut'un Lale devri çizgisini devam ettirerek Ayasofya'da ilk kamusal kütüphaneyi açması gösterilebilir.¹⁹²

Kütüphanenin zengin bir içeriğe sahip olduğunu, birçok eserin tek veya nadir nüshalarının yanı sıra bazı müellif hattıyla yazılmış eserler ve meşhur âlimlerin kitaplarının bulunduğunu kaynaklardan öğreniyoruz.¹⁹³

Aynı zamanda Şemdânizâde Süleyman Efendi *Mür'i't-Tevârîh* adlı eserinde “*Merhûm-ı Mezburun İstanbul'da Vefâ kurbünde inşâ' ettirdiği Kitâbhâne, mahâllinde bir eser-i cemil olmağla telebe-i ulûm yevmen fe-yevmen müntefi' bih olmaktadır.*”¹⁹⁴ Kütüphanenin Vefa semtinde estetik olarak güzel bir yapı olduğundan hareketle aynı zamanda ilmî açıdan da talebelerin istifade ettikleri bir eser olduğunu aktarmaktadır.

Bünyesinde bulundurduğu 3 hâfız-ı kütüb, 1 şeyhülkurra, 1 suyoocu, 1 mücellit ve 1 marangoz ile personel kadrosu olan bu kütüphanede tüm çalışmalar (açılış-kapanış saatleri, kılınacak namaz vakitleri, çalışanların alacağı ücretler) belli bir periyodikte belirlenmiştir.¹⁹⁵ Bu vesileyle kendinden önceki dönemlerde mevcut bulunan kütüphanelerden farklı değerlendirmek gerekmektedir. Herhangi bir külliyein içerisinde bulunan yapıdaki bir oda değil, müstakil olarak ayrı bir çalışma alanı bulunan ve genel bir disipline sahip bir yapı olarak incelemenin daha faydalı olacağı düşünülmektedir.¹⁹⁶

¹⁹² Murat Belge, a.g.e., s.138.

¹⁹³ İsmail E. Erünsal, (1991), a.g.m., s.61.

¹⁹⁴ Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, a.g.e., s. 109-110.

¹⁹⁵ İsmail E. Erünsal, (1991), a.g.m., s. 60.

¹⁹⁶ H. Gökçen Özkaya, “18.yüzyıl İstanbul’unda Kütüphanelere İlişkin Bir Değerlendirme Atıf Efendi Kütüphanesi”, *Mimarlık & Dekorasyon* C. 167, İstanbul, 2007. s. 90.

SONUÇ

Sosyo-kültürel gelişimin, bireyden başlayarak hanesine, haneden mahalleye ve nihayetinde çalışma konumuz olan semt kültürüne doğrudan katkı sağladığı görülmektedir. Vefa semti özelinde, ilmin merkezi sayılabilecek bölgede birçok önemli zatın ikamet ettiği ve burada bıraktıkları eserler ile semte ve hatta kente büyük katkılar sağladıkları anlaşılmaktadır.

Semtın entelektüel gelişiminde burada bulunan ilmiye ve kalemiye sınıfına mensup zatlardan önemli rolü bulunmaktadır. Molla Hüsrev, Molla Gürânî, Defterdar Ekmekçizade Ahmed Paşa, Şehid Ali Paşa, Defterdar Âtîf Mustafa Efendi ve Şeyh Ebü'l-Vefa gibi ilim ve devlet adamlarının semte katkıları yadsınamayacak ölçüdedir. Özellikle semte ismini veren Şeyh Ebü'l-Vefa'nın bıraktığı cami etrafında II. Bayezid döneminde şekillenen külliye, sonradan kurulacak olan külliyele de rol model oluşturduğu görülmektedir.

Eğitim yapılarının Vefa semtindeki durumuna göz attığımızda, XVIII. yüzyılda aktif olarak kullanılan birçok yapının günümüze aslına uygun vaziyette ulaşmadığı ve kullanılamaz halde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ilmî ve kültürel anlamda son ihtişamlı dönemini XVIII. yüzyılda yaşayan semtin, sonraki iki yüzyılda eski itibarını yavaş yavaş kaybettiği görülmektedir.

Geleneksel toplumlarda komşuluk ilişkileri sıkı, görgü ve edep noktasında anlayışlı, sanatsal anlamda ise estetik kaygılı, üretken bir toplum oluşması hedeflenmektedir. Bu noktada XVIII. yüzyıldan hareketle incelediğimiz Vefa semtinde sosyo-kültürel hayat içerisinde gelişimini tamamlamış bireylerin merkezde dinî ve fennî ilimlerle donanmış genel bir karaktere sahip olması beklenmektedir. Vefa semtinin yetiştirip-geliştirdiği önemli şahsiyetlerine, mimarîsine, eğitim anlayışına, sosyo-kültürel hayatına baktığımızda bu beklentilerin XVIII. yüzyılda karşılık bulduğu görülmektedir.

Diğer taraftan köklü bir geçmişe sahip olan Vefa semtinin, kültürel ve tarihî anlamda kendine seçkin bir yer tutmasında, bu yüzyılda gerçekleşen değişim ve gelişimlere ayak uydurması da önemli bir yer tutmaktadır. Birçok medeniyetin yeni gelişen durumlar karşısında kendi öz yapısını muhafaza etmekte sorun yaşamasına rağmen, Osmanlı müesseselerinin bu tip değişimlere karşı ayakta kalma noktasında daha az sorun yaşadığı görülmektedir.

Dönemin mimarî yapısını başarılı bir şekilde yansıtan Şehit Ali Paşa Kütüphanesi, Atıf Efendi Kütüphanesi ve Recai Sıbyan Mektebi Sebil ve Çeşmesi, Vefa semti sınırları içerisinde XVIII. yüzyılda inşa edilmiştir. Atıf Efendi Kütüphanesi, külliye veya merkezi bir yapıya bağlı kalmadan müstakil olarak inşa edilen Köprülü Kütüphanesi'nden sonra ikinci özgün kütüphane örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci katında sebil-çeşme, ikinci katında ise mektep formunun ilk kez kullanıldığı Recai Sıbyan Mektebi Sebil ve Çeşmesi ise barok-rokoko mimari tarzı farklı bir özgün yapı olarak görülmektedir. Vefa semti özelinde bu tip farklı formda mimarî yapıların eklenmesi semtin genel yapısını bozmadığı, aksine semte mimarî bir zenginlik katmış olduğu da ayrıca görülmektedir.

Mimarî ile ilmin birleştiği güzel bir örnek olarak karşımıza çıkan Atıf Efendi Kütüphanesi'ne daha önce bir arada kullanılmayan yeni teamüller (kütüphaneden dışarı kitap çıkarılmaması, seçilecek personelin göreve liyakati, kütüphanenin açık kalacağı günler ve saatler, çalışanların özlük hakları ve konumlandırmaları, kitap kullanım süreleri, kitap alım şartları, vb.) getirilerek farklı bir kütüphane formu oluşturulduğu görülmektedir. Bu durumun Osmanlı devletinde modern anlamda kütüphane ve kütüphanecilik kavramı için önemli bir yer tuttuğunu düşünmekteyiz.

Meslek gruplarına baktığımızda ise ilmiye sınıfına mensup kadı ve müderrislerin, kalemiye sınıfına mensup defterdarların, İstanbul gibi önemli bir kentin şehremini'nden sonra ikinci sorumlusu olan mimarbaşı'nın ofisinin de yine Vefa semtinde bulunduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte birçok zanaatkâr ve satıcının, doğramacıbaşı, tahtacı, derici, fırıncı gibi esnafın da aktif olarak mesleklerini bu semtte icra ettiklerini görmekteyiz.

Mezar taşları incelemelerimizde ise diğer yüzyıllara nazaran semtin hazirelerine daha yoğun bir talep olduğu görülmektedir. Tüm bunları değerlendirmeye aldığımızda ise karşımıza XVIII. yüzyılda Vefa'nın gözde bir semt olduğu ve civar semtlere nazaran daha canlı bir sosyal hayatın olduğunu anlamaktayız.

Semti diğer yüzyıllardan ayıran en temel faktörlerden birisi de yangın, deprem, sel vb. birçok afet ve badire atlatılmasına rağmen özgün yapısını bu yüzyılın sonuna kadar koruyabilmiş olmasıdır.

Bir başka faktör ise Vefa Semtinde bulunan Vefa Ahırının kıymeti bakımından Saray Ahırından bir farkı olmadığını tespitidir. Özellikle sosyal bir merkez olarak kullanılması yanında saray hayvanlarının genel bakım ve ihtiyaçlarının karşılandığı bir han olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Vefa Ahırının XVIII. yüzyılda gerçekleştirilen seferlerin öncesi ve esnasında önemli bir lojistik ihtiyacı karşılamak amacıyla da kullanıldığı belgeler ışığında yaptığımız değerlendirmeler sonucu anlaşılmaktadır.

Vefa semtinin XVIII. yüzyıldaki sosyo-kültürel durumunu etraflı değerlendirdiğimizde karşımıza çıkan bulgular, köklü bir geçmişe sahip olan bu semtin özgün yapısını ve tarihi-kültürel formunu bir sonraki yüzyıllara nazaran bu yüzyılda daha etkili muhafaza edebildiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Ali Emiri, Sultan I. Mahmud (AE. SMHD.) 125/9116-1; 137/10186-1;
137/10186-2

Ali Emiri, Sultan III. Mustafa (AE.SMST.) 152/11979-1

Ali Emiri, Sultan III. Osman (AE.SOSM.) 16/1067-1

Ali Emiri, Sultan III. Selim (AE.SSLM.) 159/9563-1; 159/9563-3

Cevdet-Askeriye (C.AS.) 593/24958-1

Cevdet-Maliye (C.M.L.) 744/30327-3; 744/30327-4

Cevdet-Saray (C.SM.) 78/3908-1; 101/5088-1; 104/5230-1; 118/5938-1;
118/5938-2; 177/8866-1; 44/2213-1; 44/2213-1; 44/2213-2; 20/1025-1;
20/1025-3; 20/1025-4; 177/8866-1

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. (Evrak) 806/42-1;806/42-2; 804/103-
1; 804/103-2

KAYNAK ESERLER

Ayvansarayî Hüseyin Efendi, (2001). *Hadikatü'l-Cevâmi, İstanbul*

Camileri ve diğer Dini-Sivil Mimari Yapılar, (haz.) A.

Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul.

Derviş Efendizâde Derviş Mustafa Efendi, (1994). “1782 Yılı

Yangınları” haz. Hüsamettin Aksu, İletişim Yayınları, İstanbul.

Emecen, F. M. (haz.), (2003). *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi*

Tarihi İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789), Tarih ve

Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul,

Evliya Çelebi, (2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*

Seyahatnamesi, İstanbul, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel

Dağlı, C.I. 1. Kitap, YKY, İstanbul.

Raşid Mehmed Efendi & Çelebizade İsmail Asım Efendi, (2013).

Tarih-i Raşid ve Zeyli haz. Abdülkadir Özcan-Yunus Uğur-

Baki Çakır-Ahmet Zeki İzgöer, Klasik Yayınları, İstanbul.

Şem'dânî-Zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, (1976). *Mür'i't-Tevârih*,

haz. Prof. Dr. M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi

Matbaası, İstanbul.

Şeyhî Mehmed Efendi, (2008). *Vekâyi'u'l-Fuzalâ Şeyhi'nin Şakâ'ik*

Zeyli haz. Ramazan Ekinci, C. IV, Türkiye Yazma Eserler

Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

Taşkörüüzâde Ahmed Efendi, (2019). *Eş-Şakâ'iku'n-Numâniyye-Fî-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye Osmanlı Âlimleri*, haz. Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

Aydın, M. A. (2003). "Mahkeme", *DİA*, C. XXVII, Ankara, 341-344.

Aynural, S. (2012). "19. Yüzyıla Gिरerken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0/37-38, 125-131.

Ayverdi, E. H. (1953). *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu*, Doğu Matbaası, Ankara.

Baltacı, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İrfan Matbaası, İstanbul.

Bayartan, H. (2003). "Geçmişten Günümüze İstanbul'da Nüfus", S. 11, *Coğrafya Dergisi*, İstanbul, s. 5-20.

Behar, C. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500- 1927*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Belge, M. (2003). *İstanbul Gezi Rehberi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Büyükmişçi, G.** (2014). "Bir Kültür Örüntüsü Olarak Mahalle Kavramı ve Osmanlı Dönemi Mahalle Yaşamı Üzerine (The Notion Of Neighborhood As Cultural Network The Neighborhood Life In Ottoman Era)," 21. yy. *Penceresinden Kültür ve Kimlik Uluslararası Sempozyumu*, Bakü, Azerbaycan.
- Cansever, T.** (2006). *İslâmda Şehir ve Mimari*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Carbognano, C. C.** (1993). *18. Yüzyılın Sonunda İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Cerasi, M. M.** (1999). *Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, YKY, İstanbul.
- Cezar, M.** (1963). *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Coral, M.** (1998). *Bizans'ta Kayıp Zaman: Başka Bir İstanbul'un Öyküleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Çelik, Y.** (2012). "Tulumbacı" *DİA*, C. XXXXI., İstanbul, 369-371.
- Çelik, Z.** (1996). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, çev. Selim Deringil, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Dağdelen, İ.** (2015). "Osmanlı Haritalarında İstanbul", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 544-560.

- Doğan, S.** (2013). *Semavi Eyice ile İstanbul'a Dair*, Kùltür A.Ş., İstanbul.
- Doğanay, A.** (2006). “Şeyh Vefa Külliyesi”, *DIVAN İلمي Araştırmalar*, 75-98.
- Doğanay, A.** (2010). “Şeyh Vefa Külliyesi”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 72-74.
- Erdoğan, A.** (1941). *Şeyh Vefa: Fatih Mehmed devrinde İstanbul'da bir Türk mütefekkeri: hayatı ve eserleri*, Ahmed İhsan Basımevi, İstanbul.
- Erünsal, İ. E.** (1991). “Âtîf Efendi Kütüphanesi”, *DİA*, C. IV, İstanbul, 60-61.
- Erünsal, İ. E.** (2010). “Şehit Ali Paşa Kütüphanesi”, *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 435-436.
- Erünsal, İ. E.** (2010). “Şeyh Vefa Kütüphanesi”, *DİA*, C. XXXIX, İstanbul, 74.
- Erünsal, İ. E.** (2015). “Osmanlı Döneminde İstanbul Kütüphaneleri”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi C. VII, İstanbul, 578-601.
- Eyice, S.** (1991). “Atîf Efendi Kütüphanesi, Mimari” *DİA*, C. IV, İstanbul, 61.
- Eyice, S.** (1994). “Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi”, *DİA*, C. X, İstanbul, 547-548.
- Eyice, S.** (2001). “Kalenderhâne Camii” *DİA*, C. XXIV, İstanbul, 251-252.

- Eyice, S.** (2009). “Bizans’tan Osmanlı’ya Vefa”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semti: Düünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 19-29.
- Eyice, S.** (2009). *Eski İstanbul’dan Notlar*, Küre Yayınları, İstanbul.
- Faroqhi, S.** (2010). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Galitekin, A. N.** (2003). *İstanbul: Osmanlı Kaynaklarına Göre, İşaret Yayınları*, İstanbul.
- Geçili, D.** (2020). “Osmanlı Devleti’nde Harita Çizimi Mektebi” Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergisi, C. 3, S. 2, 177-190.
- Göncüoğlu, S. F.** (Ocak 2009). “İstanbul’un Fethi Sonrası Kurulan İlk Semt”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı:22, 27-82.
- Işın, E.** (1995). *İstanbul’da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H.** (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. & Unan, F.** (2015). "Fâtiş Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.3, s. 215-226.
- İnciciyan, P. Ğ.** (1976). *18. Asırda İstanbul*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul.
- İstanbul,** (1994). “Vefa” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. 372-373.

- Kançal-Ferrari, N. N.** (2009). “Vefa Semti Hazireleri: Bir Atölye Çalışması”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 535-545.
- Klaus, T.** (1966). *Türkische Gewänder und Osmanische Gesellschaft im Achtzehnten Jahrhundert*, Graz.
- Koca, F.** (2005). “Molla Hüsrev”, *DİA*, C. XXX, İstanbul. 252-254.
- Koç, Y.** (2010). “Osmanlı Dönemi İstanbul Nüfus Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. VIII, S. 16, 171- 200.
- Komisyon,** (2016). *Kitabelerin Kitabı Fatih*, Fatih Bel. Yay. İstanbul.
- Kos, K.** (1995). *İstanbul: şehir tarihi ve mimarisi*, trc. Naciye Güngörmüş, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Köse, F.** (2019). “1756 İstanbul Yangını”, *Sosyal Bilimler Dergisi*. S. 2, 191-213.
- Köseoğlu, N.** (Eylül 1952). “İstanbul Hamamları”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 128, 3-8.
- Kuban, D.** (1998). *İstanbul Yazıları/Kent ve Mimari*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Kumbaracılar, İ.** (1938). *İstanbul Sebilleri*, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Kuran, A. (Ed.) & (Yay. Haz.) Kafescioğlu Ç. & Lucienne T.-Ş. & Kuran T.** (2012). “Selçuklulardan Cumhuriyet’e Türkiye’de Mimarlık” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Kurşun, Z. & B. Cantemir, & M. Göleç,** (2008). “Medâris-i İstanbul Yaşayan İstanbul Medreseleri” C. I., İBB Basın Yayın Müdürlüğü, İstanbul.
- Kut, T.** (2011). "Ülkemizde Yangın Tutlumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *Tarih Dergisi*, s. 771-788.
- Kuzucu, K.** (2009). “Osmanlı Döneminde Vefa Yangınları ve Semt Topoğrafyasına Etkileri”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semtii: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 565-588.
- Kütükoğlu, M.** (1977). *1869'da Faal İstanbul Medreseleri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- Kütükoğlu, M.** (2000). *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, TTK, Ankara.
- Mantran, R.** (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C.I, TTK, İstanbul.
- Mantran, R.** (1990). *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C.II, TTK, İstanbul.
- Mantran, R.** (2015). *İstanbul Tarihi*, İletişim, İstanbul.
- Mazlum, D.** (2011). “1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları” İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ.** (1986). *İstanbul'dan Sayfalar*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.ş., İstanbul.

- Ortaylı, İ.** (2001). “Kadı”, *DİA*, C. XXIV, İstanbul, 69-73.
- Ortaylı, İ.** (2017). *Suriçi İstanbul-Fetihten Önce ve Fetihten Sonra*, Fatih Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Öngören, R.** (2006). “Muslihuddin Mustafa”, *DİA*, C. XXXI, İstanbul, 269-271.
- Öngören, R.** (2009). “Şeyh Vefa’nın Tarihi ve Tasavvufi Kişiliği”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 73-88.
- Özcan, A.** (2003). “Lâle Devri”, *DİA*, C. XXVII, Ankara, 81-84.
- Özel, F.** (2003). “Vefa’nın Mekansal Gelişim Süreci”, İÜ SBE Coğrafya Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. (Danışman: Prof. Dr. Suna Doğaner)
- Özkaya, H. G.** (2007). “18.yüzyıl İstanbul’unda Kütüphanelere İlişkin Bir Değerlendirme Atıf Efendi Kütüphanesi”, *Mimarlık & Dekorasyon*, C. CLXVII., İstanbul, 86-90.
- Özkaya, Y.** (1985). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Pamukciyan, K.** (2002). *İstanbul Yazıları*, haz. Osman Köker, Aras Yayınları, İstanbul.
- Rukancı, F.** (2005). “Atıf Efendi Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciliği*, C. XIX, S. 4., 465-466.

- Sakaoğlu, N.** (1994). “Yangınlar-Osmanlı Dönemi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul, 427-430.
- Sakin, O.** (2002). *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Sezgin, F.** (2012). “Atıf Efendi Kütüphanesinin Vakfiyesi” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 6/6, 132-144.
- Sürün, M.** (2006). İstanbul Şeyh Vefâ Camii Haziresi (Mezar Taşları Tipolojisi Üzerine Bir Deneme), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Selçuk Mülayim)
- Şensoy, F. & İnCEOğlu S.** (2009). “Arşiv Kaynaklarında Vefa'nın Çeşme ve Sebilleri”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Sempti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 361-403.
- Şişman, N.** (2019). *Mahremiyet Hayatın Sırları ve Sınırları İnsan Yayınları*, İstanbul.
- Tanışık, İ. H.** (1943). *İstanbul Çeşmeleri*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Tanman, B.** (2014). *Osmanlı Şehrinde ve Mahallesinde Tekkelerin Yeri: İstanbul Örneği*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,.
- Uğuş, M.** (2014). *Vefa Ekmekçizade Külliyesi*, İlim Yayma Vakfı, İstanbul.

- Uğuş, M.** (2018). *Recai Mehmed Efendi Sıbyan Mektebi Sebili ve Çeşmesi*, İlim Yayma Vakfı, İstanbul.
- Urfahoğlu, N.** (2009). “Vefa Semtinin Çeşme ve Sebilleri”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 349-359.
- Ünver, A. S.** (2015). *İstanbul Risaleleri*, C. V, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ürekli, F.** (2010). “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Âfetlere İlişkin Literatür”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 101-130.
- Yaşar, A.** (2009). “Vefa Hamamları”, haz. Bilge Özel İmanov-Yunus Uğur, *Bir Semte Vefa /Vefa Semti: Dünü, Bugünü, Yarını Sempozyumu*, Klasik Yayınları, İstanbul, 341-347.
- Yaşaroğlu, M. K.** (2005). “Molla Gürânî”, *DİA*, C. XXX, İstanbul. 248-250.
- Yazıcıoğlu, M. S.** (1998). “Hızır Bey”, *DİA*, C. XVII, İstanbul. 413-415.
- Yenal, E.** (2000). *Bir Kent İstanbul: 101 Yapı*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- Yetişkin Kubilay, A.** (2015). “Batı Kaynaklı Haritalarda İstanbul” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, C. I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul, 522-543.

Yıldız, K. (2014). “1782 İstanbul Yangını: Kadı Sicillerinden Tespit, Çıkarım ve Yorumlar” *Osmanlı İstanbul’u II. Uluslararası Osmanlı İstanbul’u Sempozyumu, Bildiriler*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul, 707-722.

Yücel, E. (1968). “Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi” *Arkitekt*, S. 331, 132-134.

Ziya, M. (1920). *İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetinin Asar-ı Bakiyesi*, Darülfünun Amire Matbaası, İstanbul.

Url-1:<<https://www.istdergi.com/tarih-belge/haritalardaki-istanbul>>, erişim tarihi 20.12.2020

Url-2:<<https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/sirin-bir-huzur-adasi-kirazli-mescit-camii-h41353.html>>, erişim tarihi 15.11.2020

EKLER

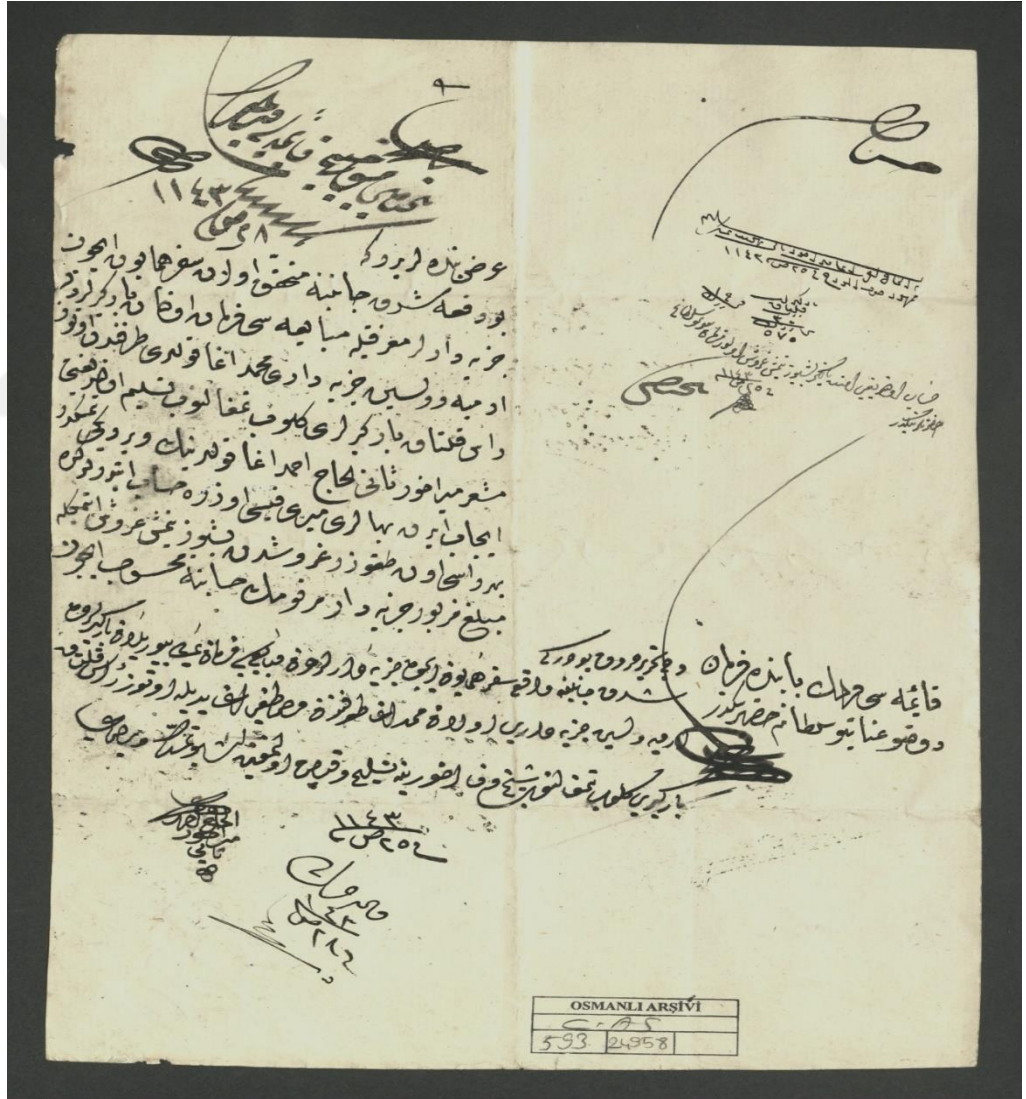
BELGE ÖRNEKLERİ

BELGE I: BOA, C.AS. 593/24958-1

1143 25 Safer (9 Eylül 1730)

Şark Seferi için Armiye ve Velestin Cizyedarı Mehmed Ağa tarafından mübayaa olunan kaltak beygirlerinin Şeyh Vefa Ahırına teslim olunduğu

EK 1

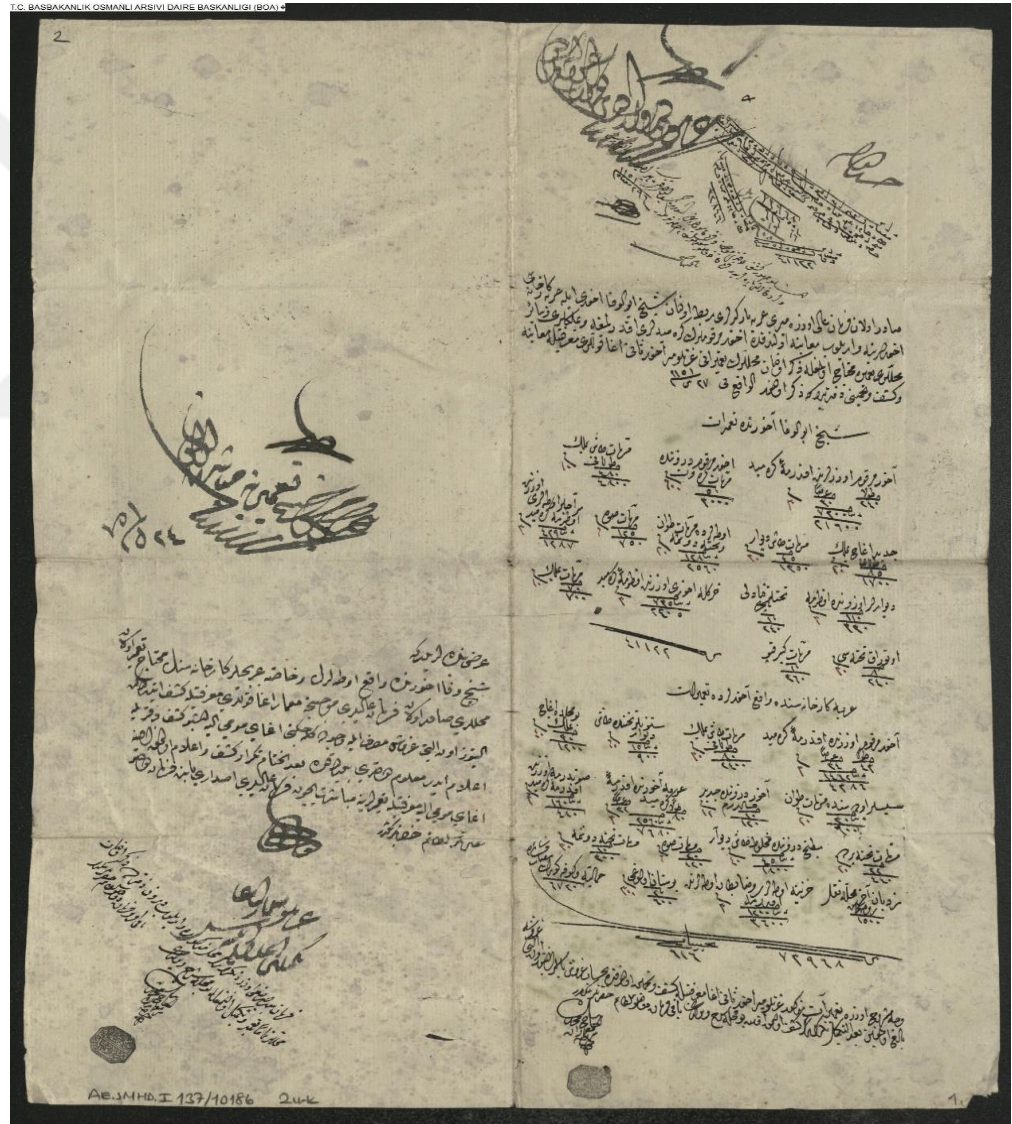
C.AS.00593.24958.001

BELGE III: AE. SMHD. 137/10186-1

1151 8 Zilkaade (17 Şubat 1739)

Hassa Arabacıları Karhanesi ile Şeyh Vefa Ahırındaki odaların tamir bedelinin ödenmesi hakkında.

EK 3

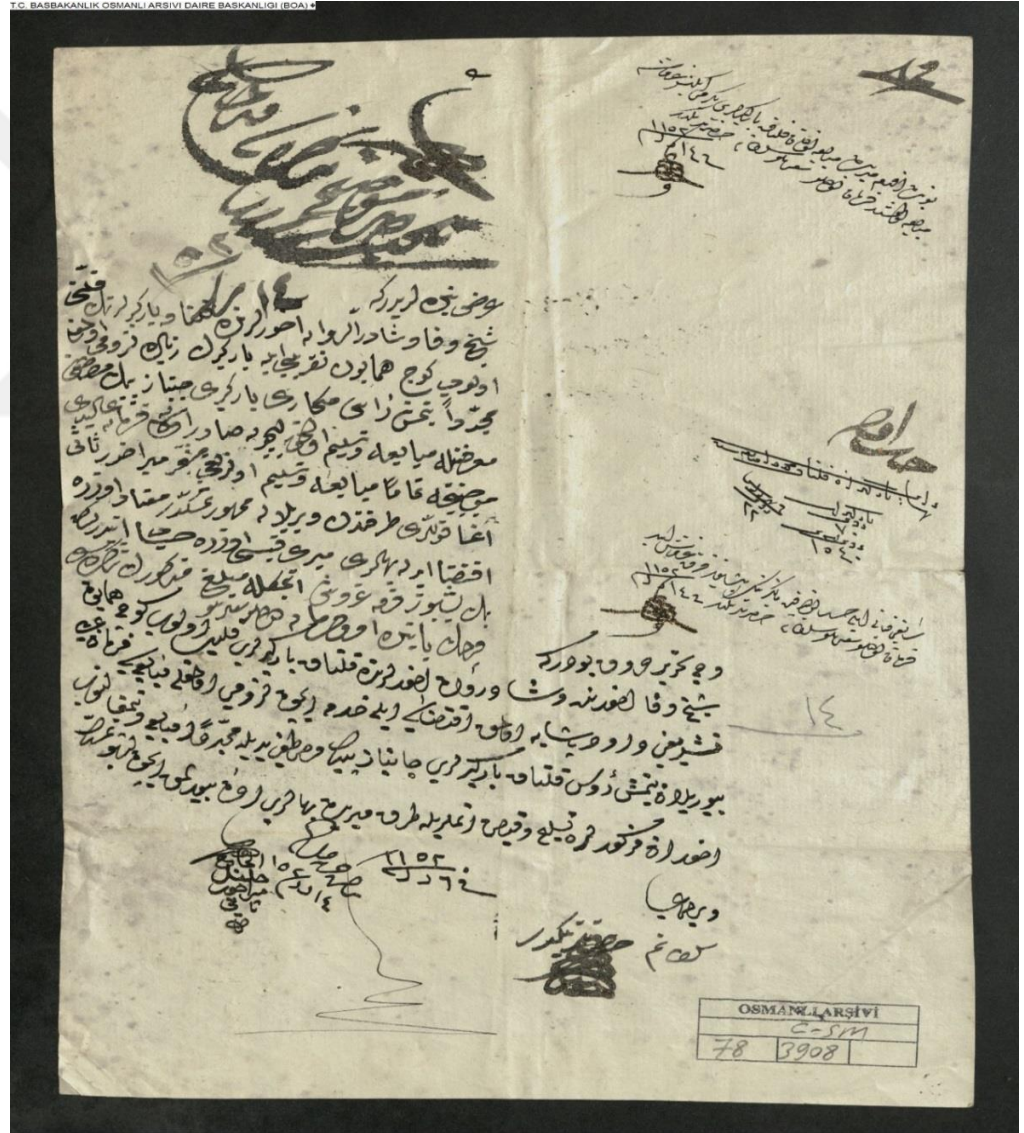

BELGE IV: C.SM. 78/3908-1

1152 14 Rebiülahir (21 Temmuz 1739)

Göç-i hümayunun yaklaşması münasebetiyle Şeyh Vefa Ahırî için mübayaa olunan yetmiş beygirin bedeli olan bin beş yüz kırk kuruşun verilmesi.

EK 4

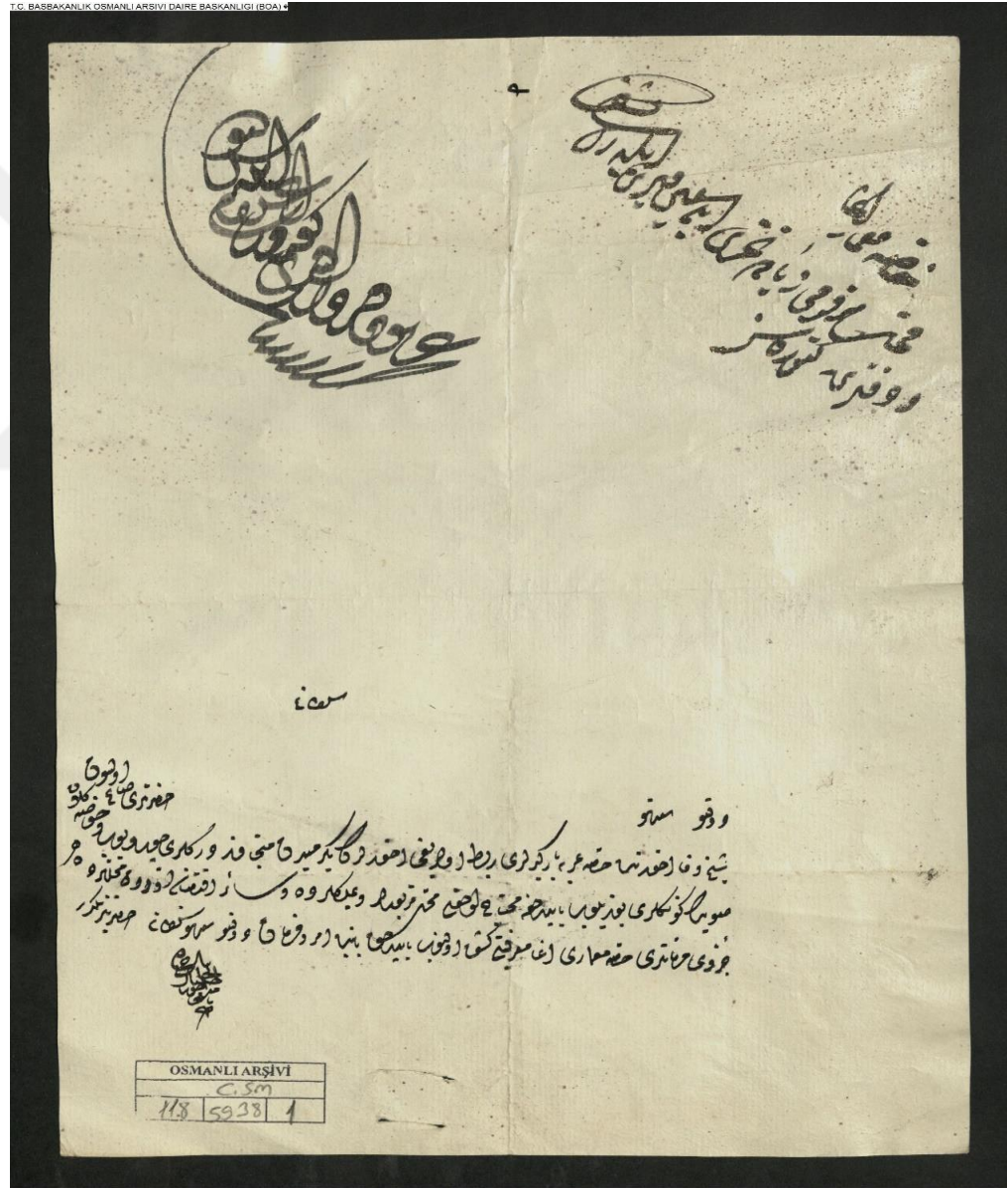
C.SM.00078.03908.001

BELGE V: C.SM. 118/5938-1

1152 6 Receb (9 Ekim 1739)

Hassa araba beygirlerinin merbut oldukları Vefa Ahırının tamiri hakkında.

EK 5

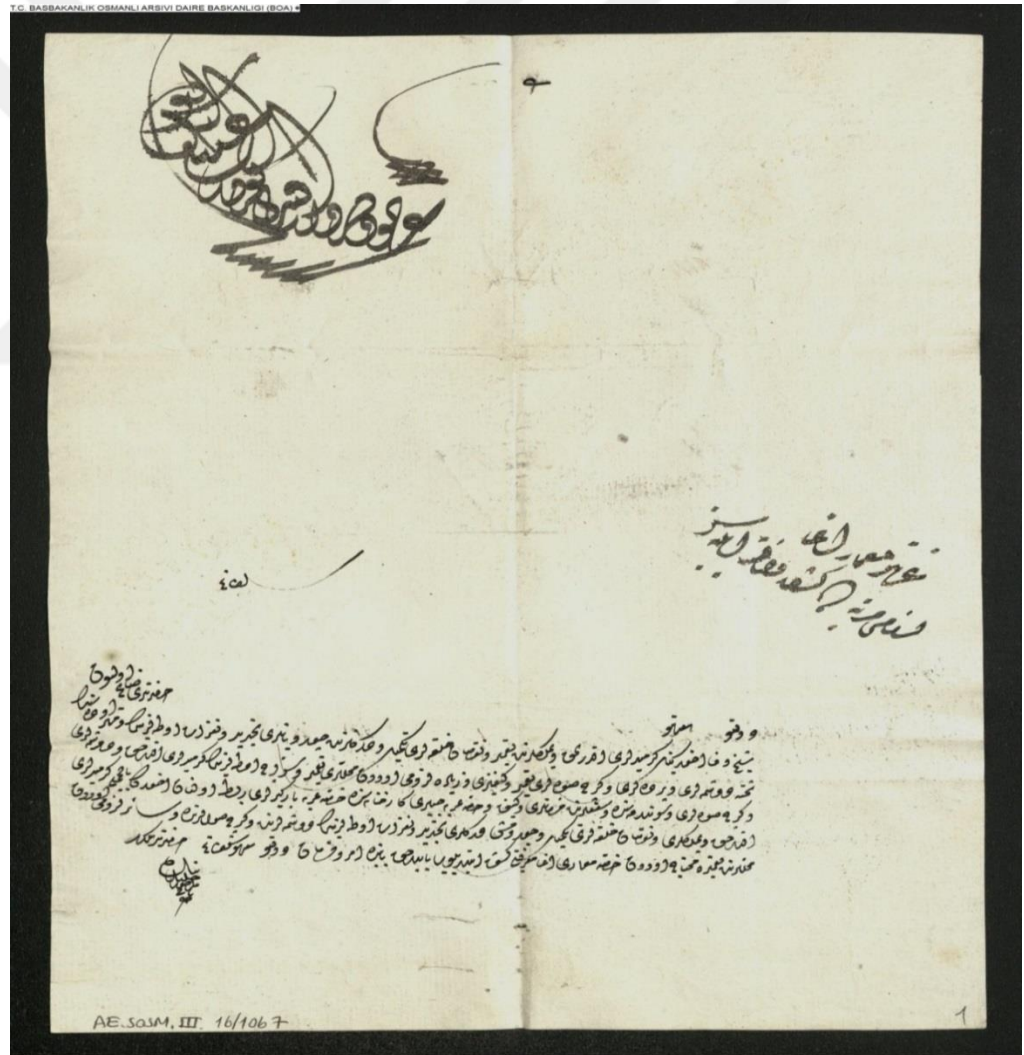
C.SM.00118.05938.001

BELGE VI: AE. SOSM. 16/1067-1

1169 29 Muharrem (4 Kasım 1755)

Şeyh Vefa Ahırî ile Ahırkapı'daki miri ahırın kiremitleri, yemlikleri ve kavaf odalarının tamir masrafı ile sarf olunan mühimmatın keşif defteri gereğince bedelinin ödenmesi hakkında.

EK 6

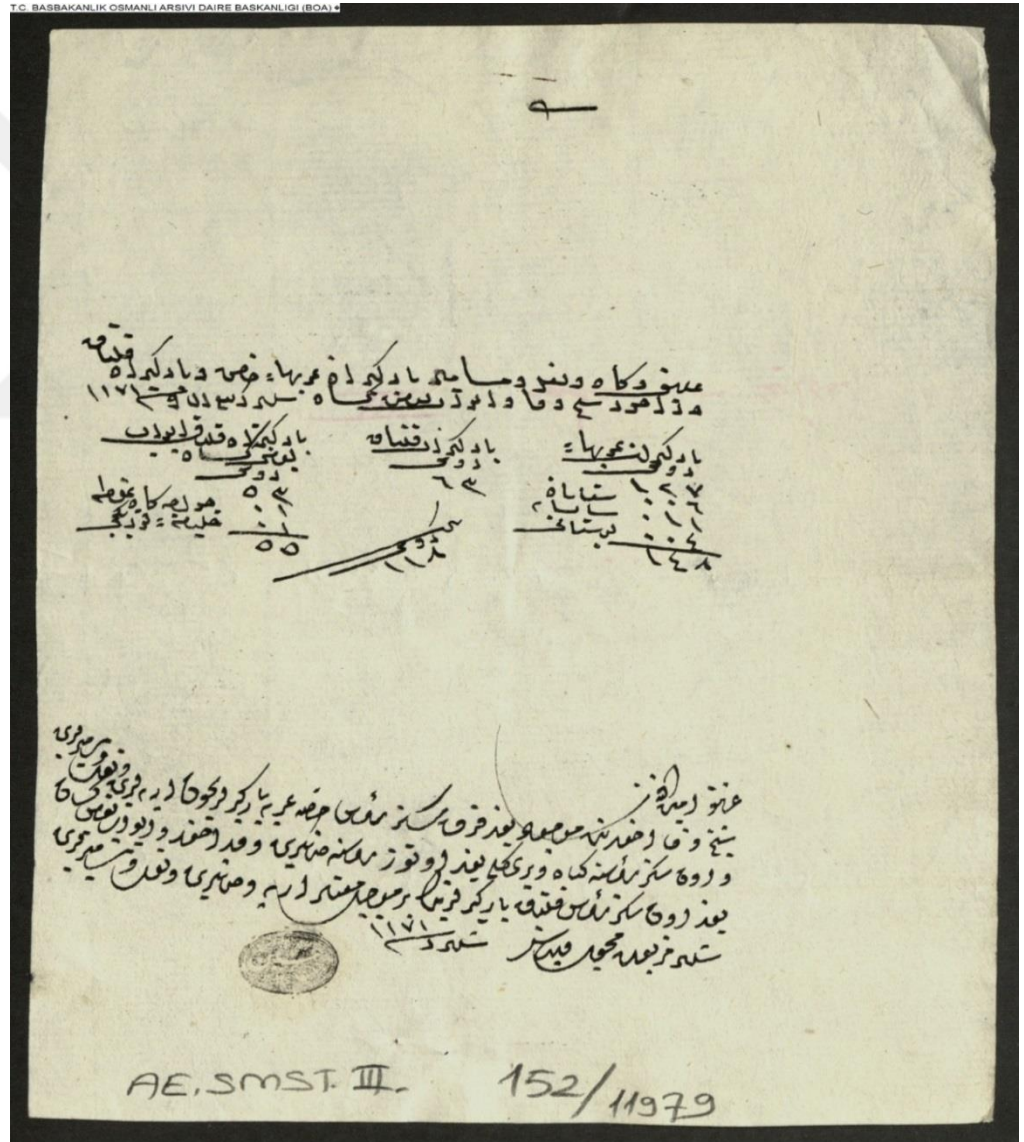

BELGE VII: AE. SMST. 152/11979-1

1171 29 Rebiülahir (10 Ocak 1758)

Şeyh Vefa Ahırındaki has araba ve kaltak bargirlerinin arpa, saman, nal ve çivi ihtiyaçlarının karşılanması hakkında Hüseyin mühürlü tezkire

EK 7

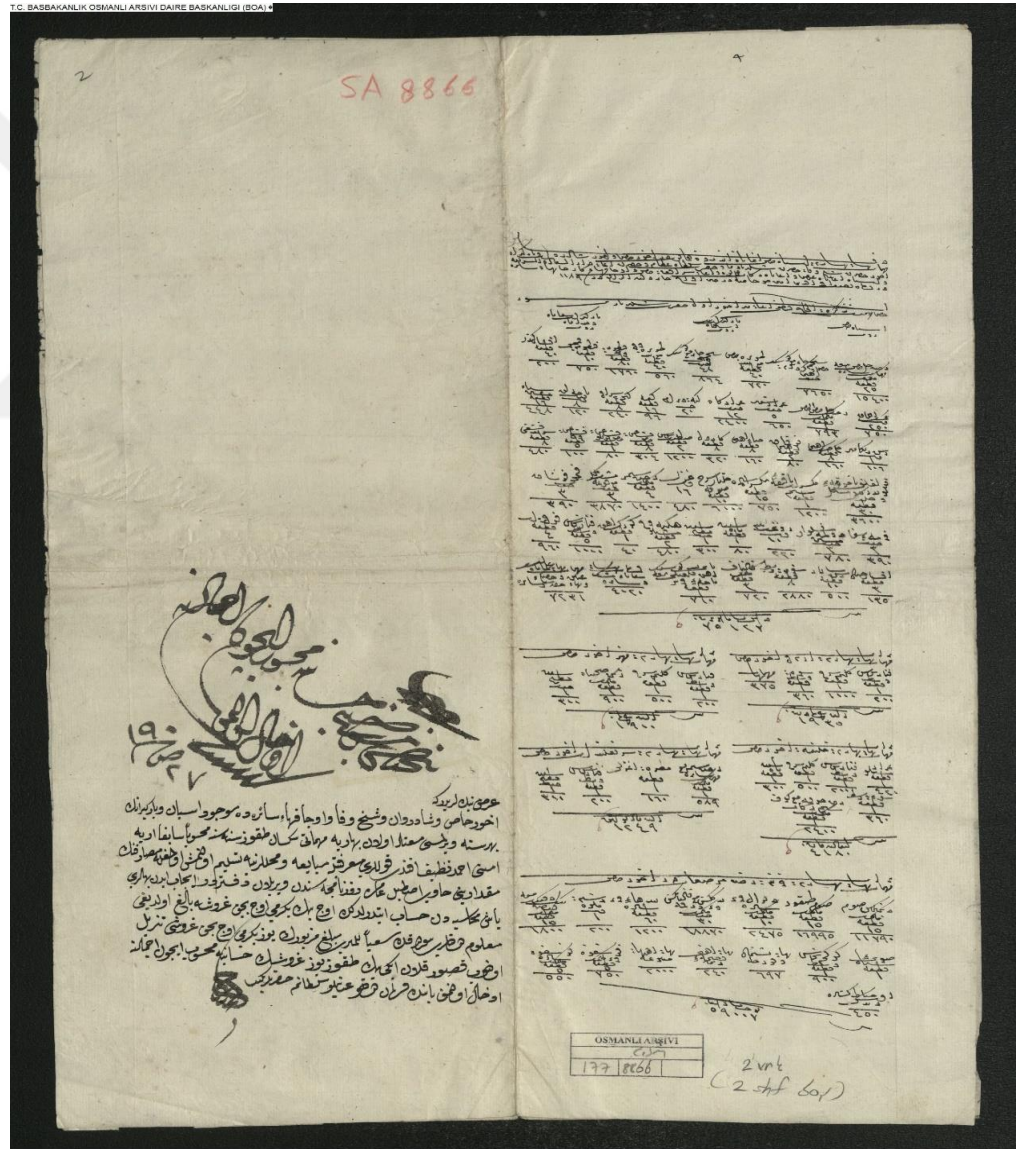
AE.SMST.III.00152.11979.001

BELGE VIII: C.SM. 177/8866-1

1190 27 Safer (17 Nisan 1776)

Has Ahır'da ve şadırvan ve Şeyh Vefa Ahırında ve sair ocaklarda bulunan at ve beygirlerin bahriye mühimmatına dair.

EK 8

BELGE IX: C.M.L. 744/30327-3

1199 7 Muharrem (20 Kasım 1784)

Unkapanı Camii altından denize ve Küçük Pazara ve Vefa'ya ve sair mahallere olan lağım yollarının hassa mimar hulefasından İsmail ve Seyid Mehmed ve İbrahim Şakir halifelerin keşfi vechile temizlenmesi ve tamiri hakkında.

EK 9

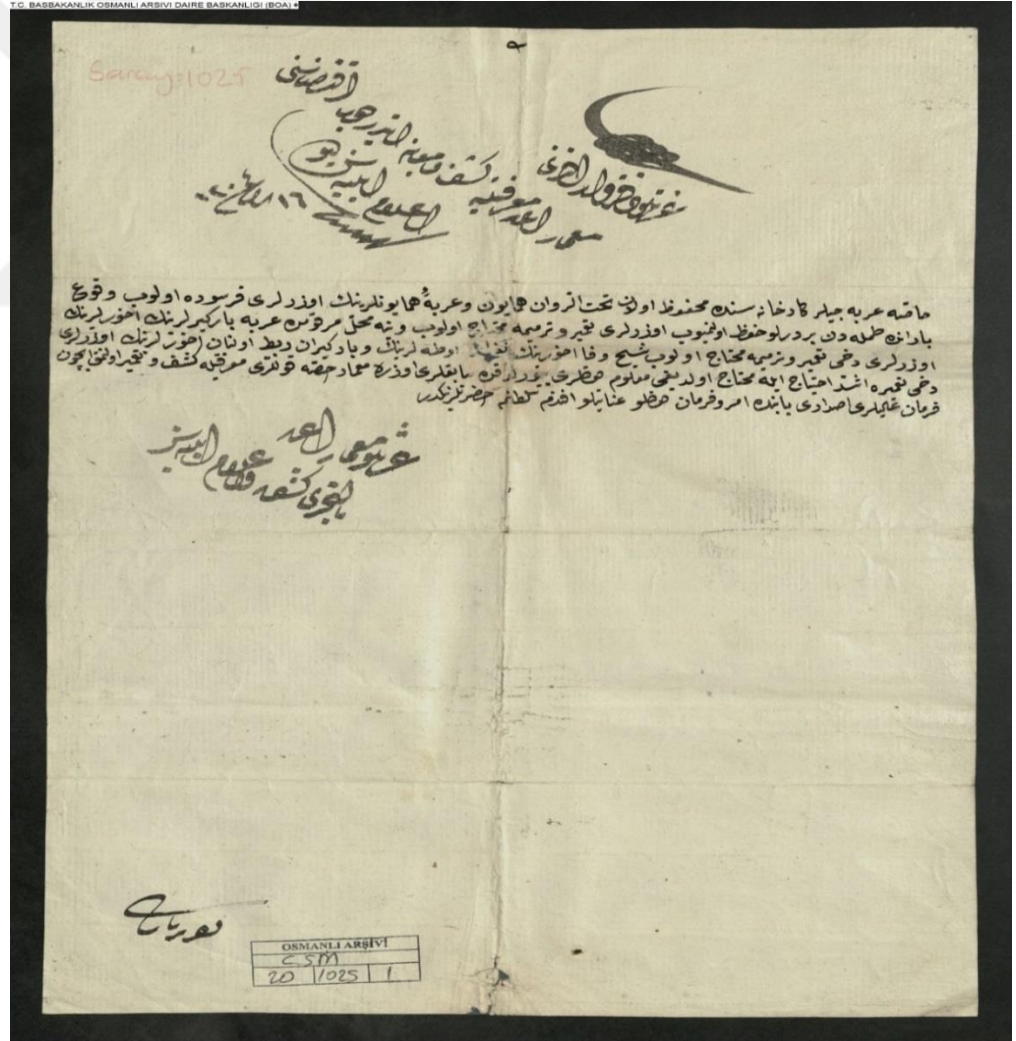
C.M.L.00744.30327.003

BELGE X: C.SM. 20/1025-1

1204 16 Rebiülevvel (4 Aralık 1789)

Hassa Arabacılar Karhanesi'nde mahfuz araba, Tahtırvan-ı Hümayun, araba beygirleri ahırları ve Şeyh Vefa Ahırının neferat odalarıyla beygir ahırlarının üzerleri muhtac-ı tamir olduğundan Mimar Ağa vasıtasıyla keşfolunarak tamir ettirilmesi

EK 10

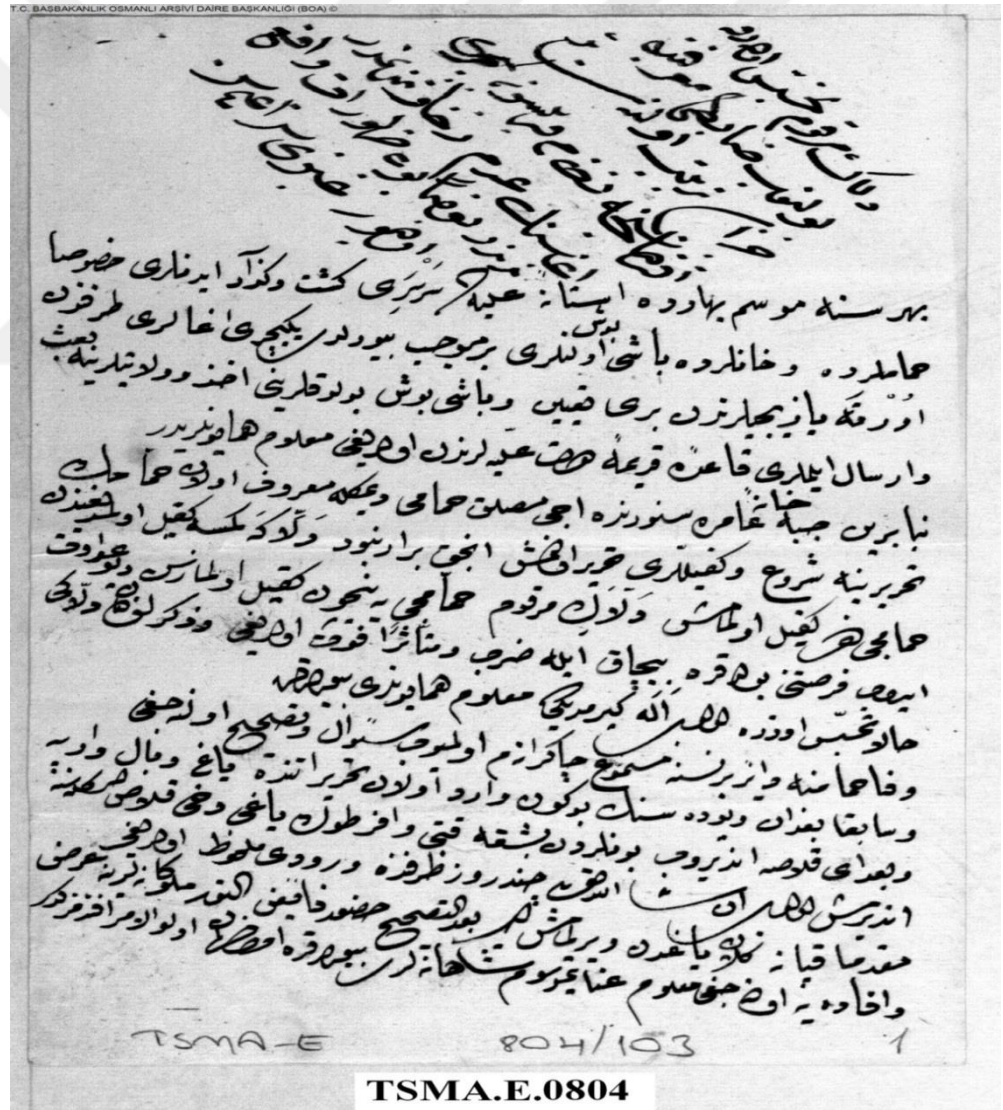
C.SM.00020.01025.001

BELGE XI: BOA., TSMA.E. 804/103-1

1203 10 Receb (6 Nisan 1789)

Acımaslak hamamcısını bıçaklayarak ölmesine sebep olan Arnavut bir tellakin aranmakta olduğu, Vefa hamamında herhangi bir vukuat olduğuna dair haber alınmadığı hakkında.

EK 11

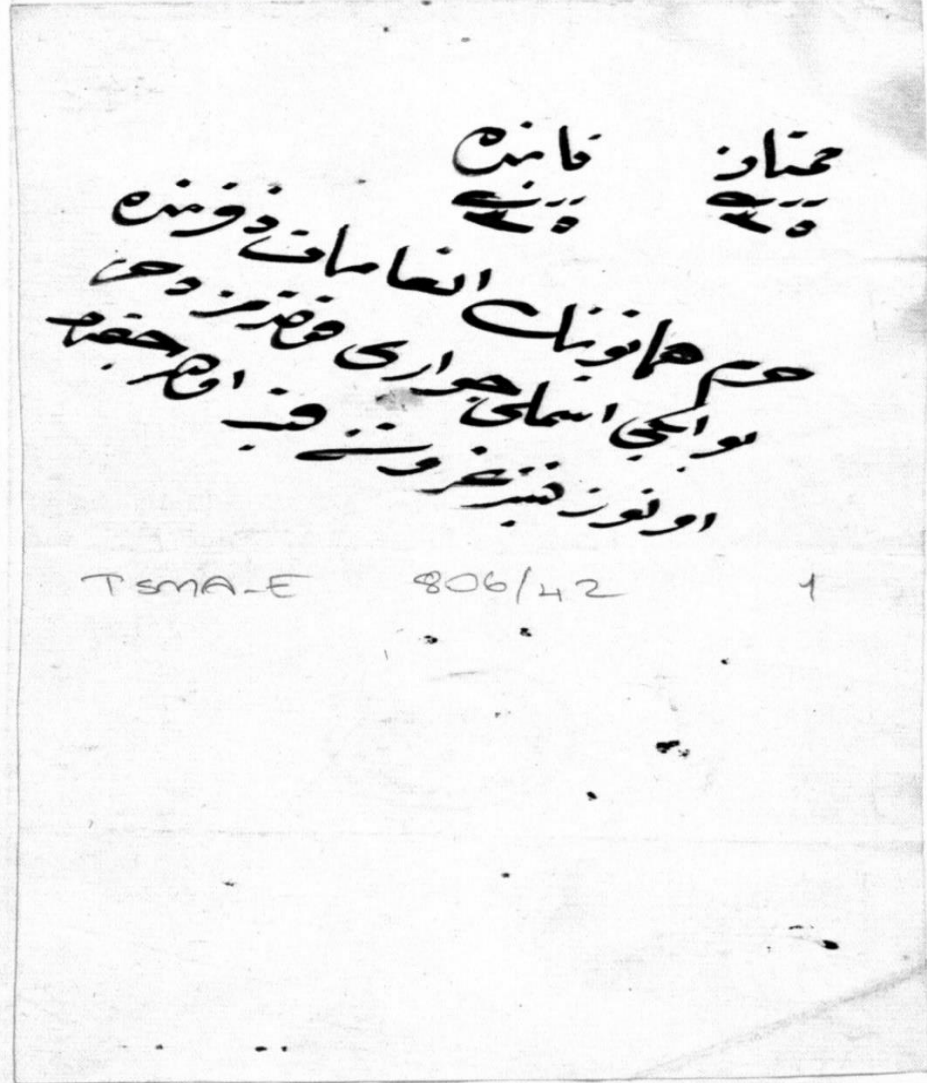
BELGE XII: BOA., TSMA.E. 806/42-1

1203 10 Receb (6 Nisan 1789)

Vefa hamamcısı ile Acıçeşme hamamcısının bıçaklanmalarının sebebinin bildirilmesine dair Sultan I. Abdülhamid Han'ın hatt-ı hümayunları.

EK 12

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

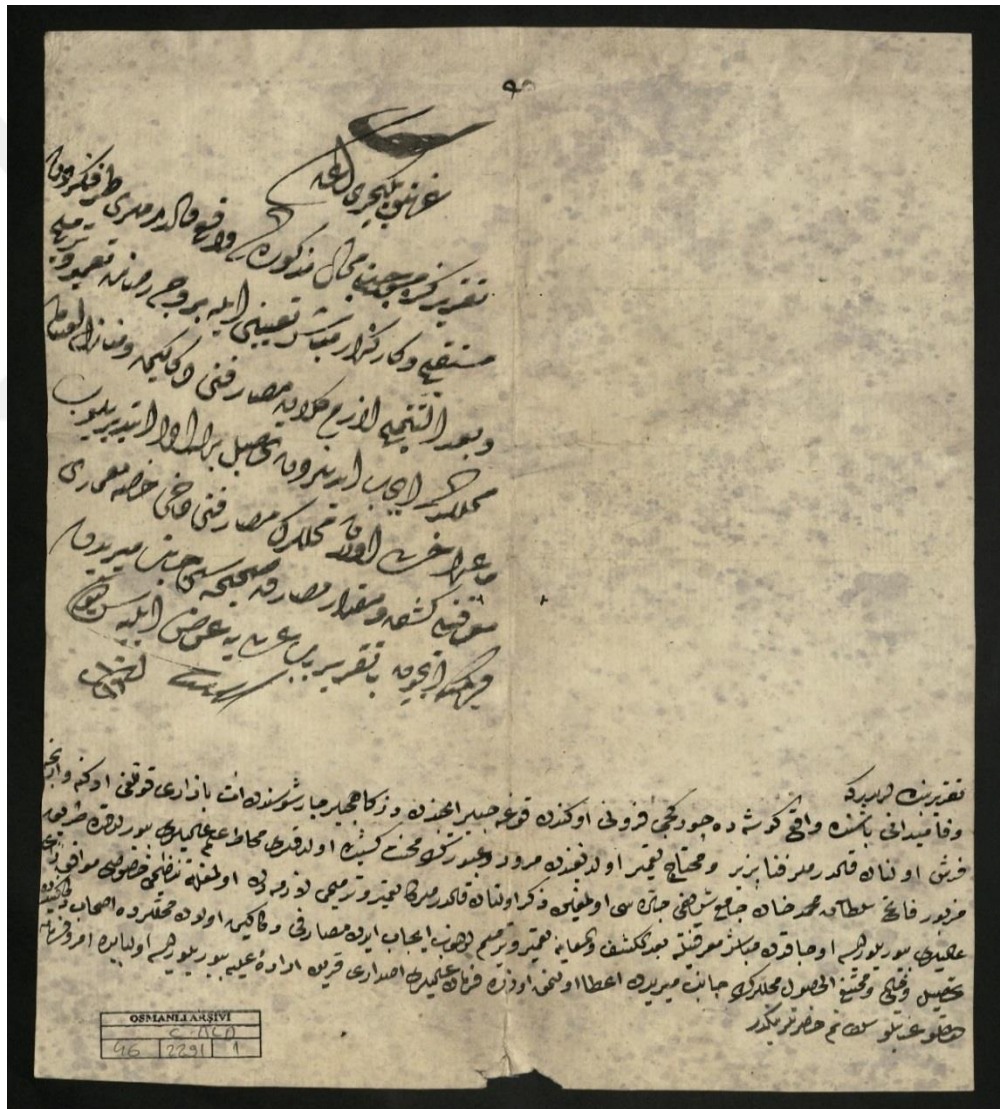
TSMA.E.0806

BELGE XIV: C.BLD. 46/2291-1

1210 28 Zilkade (4 Haziran 1796)

Vefa meydanından Atpazarı Kulluğu'na kadar harap olan kaldırımların Hassa Başmimarı Mehmed Arif Ağa'nın keşfi üzere tamiri hakkında.

EK 14

C.BLD.00046.02291.001